

Robert Klementowski

**Wydział IX Departamentu IV
MBP/Wydział IX „K” WUBP
we Wrocławiu z siedzibą
w Kowarach
(struktura, działalność,
obsada personalna)¹**

Strukturę aparatu bezpieczeństwa w Polsce powojennej organizowano według dwóch zasad – terytorialnej (dostosowanie do podziału administracyjnego na województwa i powiaty) oraz problemowej (ochrona gospodarki, walka ze szpiegostwem, zbrojnym podziemiem, inwigilacja partii politycznych, organizacji społecznych, związków religijnych etc.). Jednym z wyjątków, świadczącym o elastyczności ówczesnych władz, dopasowujących struktury do określonych zadań, była jednostka ochraniająca zakłady, które wydobywały i eksportowały do ZSRS rudę uranu².

Do końca 1956 r. eksploatacja złóż uranu objęta była ścisłym embargiem informacyjnym. W kolejnych latach temat poszukiwań pierwiastków promieniotwórczych pojawiał się jedynie w periodykach naukowych poświęconych geologii i nukleonice, w dalszym ciągu jednak wielkość wydobycia, jak i szczegóły umów handlowych pozostawały tajemnicą. Temat ten pojawił się ponownie na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., kiedy na fali roszczeń byłych pracowników kopalń uranu ukazało się w prasie wiele artykułów o charakterze wspomnieniowym³. W 1993 r. proces od-tajnienia materiałów źródłowych dotyczących funkcjonowania zakładów rozpoczął

¹ Artykuł jest fragmentem przygotowywanej monografii kopalnictwa uranowego w Polsce po II wojnie światowej.

² 1 I 1948 r. rozpoczęło działalność Przedsiębiorstwo Państwowe „Kopalnie Kowarskie” (od 1951 r. „Zakłady Przemysłowe R-1. Państwowe Przedsiębiorstwo Wyodrębnione”), zajmujące się poszukiwaniem, wydobyciem i eksportem rudy uranu do ZSRS (umowa z 15 IX 1947 r.). Formalnie zakłady podlegały Ministerstwu Przemysłu Hutniczego (później Ciężkiego), rzeczywistą kontrolę sprawowała Stała Radziecko-Polska Komisja ds. Eksploatacji Kopalni Kowarskich i zatrudnieni w zakładach sowieccy specjaliści (geologowie, inżynierowie górnictwa etc.). Po 1956 r. nastąpiła wymiana kadr na polskie, a w 1959 r. przedsiębiorstwo zostało podporządkowane pełnomocnikowi rządu ds. wykorzystania energii jądrowej, zajmując się, obok poszukiwań i eksploatacji, także przerobem rudy uranu na koncentrat uranowy. Zakłady zamknięto w 1973 r.

³ Wykaz w: M. Zdulski, *Kopalnie uranu w prasie krajowej, regionalnej i lokalnej*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1999, nr 1–2.

Struktury

prezes Państwowej Agencji Atomistyki, następnie czyniły to kolejne instytucje, np. Wyższy Urząd Górniczy, Państwowy Instytut Geologiczny oraz Instytut Pamięci Narodowej.

Podstawą źródłową niniejszej pracy są dokumenty przechowywane w archiwum IPN, a więc sprawozdania z działalności Wydziału IX, akta osobowe zatrudnionych funkcjonariuszy, akta operacyjne i kontrolno-śledcze, w których pojawiają się wątki związane z kopalnictwem rud uranu. Charakter pomocniczy mają wspomnienia byłych pracowników, artykuły prasowe oraz sprawozdania okresowe z działalności zakładów.

Przeprowadzona kwerenda i stopień zachowania materiałów pozwalają na rekonstrukcję zmian w strukturze i podległości Wydziału IX w całym okresie jego funkcjonowania. Omówienie kwestii szczegółowych (wielkość sieci tajnych współpracowników, charakterystyka prac operacyjnych, sprawy personalne) możliwe jest w stopniu fragmentarycznym, dotyczącym wybranych lat. Jest to jednak baza wystarczająca do odtworzenia ogólnych kierunków działań operacyjnych, które zostaną omówione na konkretnych przykładach.

Poza horyzontem badawczym pozostają natomiast zagadnienia zależności od sowieckich służb specjalnych. Zakłady kowarskie miały dla ZSRS strategiczne znaczenie, poza dyskusją jest więc „opieka”, jaką organa te musiały nad nimi sprawować. Jak do większości spraw związanych z relacjami polskich i sowieckich służb specjalnych, do tej również dysponujemy jedynie szczątkowymi informacjami.

Powstanie i struktura Wydziału IX w latach 1948–1956

Dostęp do źródeł uranu był dla ZSRS sprawą na tyle ważną, że przedsiębiorstwa zajmujące się jego wydobywaniem we wszystkich krajach poddanych kontroli sowieckich służb bezpieczeństwa otrzymywały specjalną ochronę⁴. W Polsce ochroną gospodarki, w tym zakładów specjalnych, zajmował się Departament IV MBP (oraz odpowiedniki wojewódzkie i powiatowe)⁵. Od stycznia 1948 r. w jego ramach rozpoczęła działalność Samodzielna Grupa Ochrony Obiektu Wydzielonego w Kowarach (Wydział IX)⁶. W strukturze MBP Wydział IX pozostawał do 1 czerwca 1951 r., kiedy

⁴ Np. w Niemczech Wschodnich ochroną Radzieckiej (od 1953 r. Radziecko-Niemieckiej) Spółki Akcyjnej (SAG/SDAG) „Wismut” zajmowała się specjalnie wyodrębniona jednostka „Bezirksverwaltung Wismut”, funkcjonująca do 1982 r. Por. J. Gieseke, *German Democratic Republic [w:] A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2005, s. 169–171. Podobna jednostka istniała także w Czechosłowacji. Por. P. Tomek, *Ceskoslovensky uran 1945–1989. Tezba a prodej ceskoslovenskoho uranu v ere komunizmu*, publikacja dostępna na stronie internetowej Czeskiego Urzędu Dokumentacji i Zbrodni Komunizmu (UDV).

⁵ Z. Nawrocki, *Struktura aparatu bezpieczeństwa [w:] Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 32–33.

⁶ AIPN Wr, 059/3981, Akta osobowe Stefana Ogonowskiego, Przebieg służby, k. 37; 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP, 1949 r., Raport naczelnika Wydziału IX Departamentu IV MBP kpt. Stefana Ogonowskiego do dyrektora Departamentu IV MBP płk. Józefa Kratki [maj–czerwiec 1949 r.], k. 189.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

jego pracowników przekazano do dyspozycji szefa WUBP we Wrocławiu⁷. Zachowano przy tym nazwę i numerację. Po utworzeniu 8 stycznia 1953 r. Departamentu IX MBP, zajmującego się sprawami przemysłu ciężkiego i specjalnego, w poszczególnych urzędach wojewódzkich BP stworzono wydziały o tej samej numeracji. Dla odróżnienia placówki w Kowarach przyjęto w nomenklaturze nazwę Wydział IX „K”⁸.

Kolejną reorganizację przeprowadzono w 1955 r., w związku z utworzeniem w grudniu roku poprzedniego Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Podjęto wówczas decyzję o likwidacji referatów ochrony w zakładach pracy, poza urzędami, referatami wojskowymi i niektórymi referatami ochrony w obiektach szczególnego znaczenia. Jednocześnie planowano założenie i prowadzenie teczek obiektowych na najważniejsze zakłady przemysłowe. Na pierwszej liście 36 obiektów specjalnych i zakładów o poważnym znaczeniu gospodarczym na Dolnym Śląsku, zaproponowanej przez ówczesnego kierownika Wojewódzkiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu ppłk. Jana Onacika, zabrakło zakładów kowarskich. Po interwencji dyrektora Departamentu IV, ppłk. Jana Góreckiego, w skróconym do 29 pozycji wykazie znalazły się także Zakłady Przemysłowe R-1 (dalej ZPR-1)⁹. W miejsce Wydziału IX powołano Delegaturę nr 10 Urzędu ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Kowarach¹⁰.

Naczelnikiem Samodzielnego Obiektu Wydzielonego w Kowarach/Wydziału IX został 37-letni kpt. Stefan Ogonowski, z zawodu ślusarz-mechanik. Urodzony w Wołowie, członek sekcji młodzieżowej Komunistycznej Partii Polski, uczestnik kampanii wrześniowej, w czasie wojny wstąpił do PPR, był żołnierzem komunistycznej partyzantki. Po wojnie skierowany przez PPR najpierw na kurs dla kandydatów na kierowników fabryk w Łodzi, następnie do pracy w MBP jako referent Departamentu Ekonomicznego, gdzie w latach 1947–1948 pełnił funkcję kierownika sekcji. Naczelnikiem Wydziału IX w Kowarach był do 31 marca 1955 r.¹¹

Stanowisko zastępcy naczelnika wydziału z dniem 4 lutego 1948 r. objął porucznik Mieczysław Baumatic, urzędnik z wykształcenia, karany przed wojną za przynależność do komunistycznych organizacji młodzieżowych. Wojnę spędził w ZSRS jako robotnik i kierownik Polskiego Domu Dziecka. Po powrocie do Polski w 1945 r. znalazł zatrudnienie w Wydziale IV WUBP w Łodzi. W Kowarach pracował do czerwca 1949 r., kiedy został odwołany do pracy w Warszawie, w związku z koniecznością obsadzenia Wydziału X¹². Stworzyło to problem w funkcjonowaniu Wydziału IX ze

⁷ AIPN, 0990/1-49, Rozkazy personalne Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, Rozkaz personalny nr 350, 351, 352 z dnia 16 VI 1951 r., k. 240–243.

⁸ Na początku 1953 r. w dokumentach występował jeszcze jako Wydział IX „A”, dopiero od czerwca tr. jako Wydział IX „K”.

⁹ AIPN Wr, 053/674, Materiały dot[ycające] pracy b[yłego] Wydz. IV po zagadnieniu przemysłu za lata 1955–[19]56, Pismo kierownika Wojewódzkiego Urzędu ds. BP we Wrocławiu ppłk. J. Onacika do dyrektora Departamentu IV, 11 VI 1955 r., k. 6; Pismo dyrektora Departamentu IV ppłk. J. Góreckiego do kierownika WUdsBP we Wrocławiu, 26 VII 1955 r., k. 9–10.

¹⁰ *Ibidem*, 053/409, t. 1, Zarządzenia, pisma okólne WUBP za okres od stycznia do czerwca 1955 r., Zarządzenie szefa WUBP we Wrocławiu, 1 II 1955 r., k. 4; Pismo naczelnika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP we Wrocławiu do naczelników wydziałów WUdsBP, 4 V 1955 r., k. 171.

¹¹ *Ibidem*, 059/3981, Akta osobowe Stefana Ogonowskiego, b.p.

¹² AIPN, 0193/9014, Akta osobowe Mieczysława (Mojżesza) Baumaca, b.p.; 0397/397, t. 18, Notki biograficzne niektórych emigrantów do Izraela, k. 14–15.

Struktury

względu na „duże rozrzucenie obiektów w terenie i słabą obsadę wydziału”. Dlatego od 1 lipca 1949 r. na stanowisko to przeniesiono funkcjonariusza Departamentu IV kpt. Stanisława Garbacza. Pomimo kłopotów z alkoholem mjr Ogonowski bardzo pozytywnie oceniał jego pracę. Kiedy jednak po libacji Garbacz zgubił dokumenty operacyjne, z dniem 1 czerwca 1952 r. dyscyplinarnie przeniesiono go na stanowisko referenta Sekcji V Wydziału III Departamentu IV MBP¹³.

Na następcę Garbacza z dniem 1 lipca 1952 r. powołano 27-letniego Edwarda Jara, drukarza z zawodu. Wojnę spędził on w ZSRS, pracując jako traktorzysta, w 1943 r. trafił do Wojska Polskiego, ukończył kurs podoficerów polityczno-wychowawczych. Po wojnie od 1946 do 1949 r. pełnił funkcję oficera śledczego PUBP w Wołowie i Jeleniej Górze, następnie zastępcy szefa PUBP w Legnicy. W Kowarach służył do końca lutego 1954 r.¹⁴ Jego następcą mianowano por. Michała Polaka, który po odejściu Ogonowskiego przejął 1 kwietnia 1955 r. obowiązki naczelnika wydziału, a następnie kierownika delegatury. Jego zastępcą został chor. Józef Bartosz.

Wydział IX podzielono na siedem sekcji, w tym sześć operacyjnych, odpowiadających za konkretne obiekty wchodzące w skład przedsiębiorstwa. Każdą z sekcji obsługiwał kierownik i podlegli mu referenci. Zachowany materiał pozwala na odtworzenie zakresu obowiązków poszczególnych komórek w 1951 r. Sekcja I zajmowała się „Zjednoczeniem KK”, czyli Dyrekcją Naczelną i podległymi jej wydziałami (m.in. Elektryczno-Mechanicznym, Garażami i Warsztatami Samochodowymi, Działem Budowlanym) oraz Szkołą Przynależności Przemysłowej dla Przedsiębiorstwa Kopalnie Kowarskie w Świebodzicach. Sekcją I kierowali kolejno: Ryszard Nalewczyński, Władysław Przeździak, Stefan Galus, Stefan Bromboszcz, Kazimierz Wachowiak¹⁵. Sekcja II w założeniu miała spełniać rolę analogiczną do Referatu II/Wydziału II PUBP/WUBP. Przez dłuższy czas nie była obsadzona, mimo nalegań kierownictwa wydziału, argumentującego, że odciążyło by go to od wielu prac technicznych¹⁶. Od 1950 r. kierował nią Ryszard Nalewczyński. Sekcja III zajmowała się „Obiektem nr 1” (kopalnia „Wolność”, potem „Podgórze” w Kowarach) oraz wyodrębnioną w 1951 r. Grupą Wiertniczą. Sekcją kierowali Alojzy Chwaszcz, Henryk Szymczyk i Ryszard Dąbrowski. Sekcja IV rozpracowywała miasto Kowary i okolice, zajmowała się osobami kontaktującymi się z zagranicą i ambasadami państw zachodnich. Kolejno odpowiedzialni za nią byli Jan Wegneris, Ryszard Nalewczyński, Henryk Feldfeber, Józef Bartosz, Stefan Dzwonnik. Sekcją V kierowali Alojzy Chwaszcz, Ryszard Dąbrowski, Waław Smolak, Józef Kniaziuk. Terenem jej działania był przede wszystkim „Obiekt nr 3” (kopalnia „Kopaliny” koło Kletna w Kotlinie Kłodzkiej oraz Janowa Góra i Potoczek). Siedziba Sekcji znajdowała się w Stroniu Śląskim. Sekcja VI

¹³ *Ibidem*, 0193/6594, Akta osobowe Stanisława Garbacza, b.p.

¹⁴ Z Kowar przeniesiony na stanowisko szefa PUBP w Wałbrzychu, a następnie zastępcy kierownika WUdsBP we Wrocławiu. Po 1956 r. starszy inspektor Inspektoratu Kierownictwa Służby Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu. Ze służby zwolniony w 1966 r. (AIPN Wr, 059/4018, Akta osobowe Edwarda Jary, b.p.).

¹⁵ Dane biograficzne w spisie funkcjonariuszy na końcu tekstu.

¹⁶ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Dep. IV MBP za okres od 30 XI [do] 31 XII 1949 r., k. 292.

„opiekowała” się Miedzianką koło Jeleniej Góry (kopalnia). Kierownikami Sekcji VI byli Zygmunt Pisarski, Jan Wegneris, Stefan Dzwonnik, Józef Kniaziuk, Ryszard Nalewczyński, Waław Smolak, Kazimierz Wachowiak. Sekcja VII, utworzona w lipcu 1949 r., zajmowała się ochroną „Obiektu nr 4” (Dzieńmorowice koło Wałbrzycha) oraz terenów przyobiektowych. Kierownikiem Sekcji VII był Zygmunt Pisarski.

Wszystkie sekcje, poza II, odpowiadały także za grupy poszukiwawcze, działające na ich terenie. W ogólnych zarysach ten zakres obowiązków utrzymał się przez kilka lat, szczególnie jeśli idzie o sekcje I, II, III i IV. W przypadku pozostałych sytuacja mogła się zmieniać ze względu na zamykanie lub otwieranie kolejnych obiektów (przede wszystkim kopalni w Radoniowie, Grzmiącej i Okrzeszynie). Trudno odtworzyć zakres zajęć Sekcji Terenowej, powstałej w 1953 r., na czele której do stycznia roku następnego stał ppor. Stefan Dzwonnik¹⁷. Pracownicy Wydziału IX delegowani byli także do opieki nad działalnością grup operacyjnych w innych rejonach Polski (Górny Śląsk, Góry Świętokrzyskie). Reorganizację struktury Wydziału IX przeprowadzono po objęciu kierownictwa przez kpt. Michała Polaka. Po przygotowaniu analizy kontrwywiadowczej w czerwcu dokonano nowego podziału na rejon, uwzględniającego zmiany struktury samych zakładów, zmniejszenie liczby etatów wydziału, a następnie delegatury, wyjazdy pracowników sowieckich, a w końcu wycofanie w 1956 r. żołnierzy KBW. Naczelną Dyрекcją i podległymi jej obiektami zajmowali się por. Alojzy Wiluszyński oraz ppor. Zdzisław Niwiński. Zabezpieczeniem operacyjnym Rejonu I (kopalnia „Podgórze”) zajmowali się ppor. Sylwester Gołębiwski i ppor. Zenon Ciapa. Za Rejon II (kopalnia „Radoniów”) odpowiedzialny był por. Jan Morga, a za Rejon III (kopalnia „Okrzeszyn”) ppor. Waław Smolak oraz ppor. Roman Mytnik¹⁸.

Działalność Wydziału IX

Agentura

Podstawą prowadzenia pracy operacyjnej była działalność agentury umieszczonej wśród pracowników zakładów i okolicznej ludności. Sieć informacyjną na terenie KK nacelnik Ogonowski podzielił na trzy kategorie: „agenturę sygnalizacyjną” (obiektową), „agenturę do spraw” oraz „agenturę umieszczoną we wrogich środowiskach”. Najliczniejsza była agentura sygnalizacyjna, werbowana głównie dobrowolnie, częściowo za pieniądze i pod przymusem (materiały kompromitujące). Dostarczała ona głównie informacje o wrogich wypowiedziach, nastrojach pracowników i ludzi mieszkających na terenach przyobiektowych. Podobną rolę w obiektach pełniły liczne „luźne kontakty”, czyli okazjonalne informacje uzyskiwane od członków partii i personelu kierowniczego¹⁹.

¹⁷ AIPN, 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP Wrocław za m-c styczeń 1954 r., 4 II 1954 r., k. 10.

¹⁸ AIPN Wr, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Pismo kierownika Delegatury nr 10 we Wrocławiu kpt. M. Polaka, 10 IX 1956 r., k. 86–95.

¹⁹ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie za okres od dnia 1 I 1949 do 31 III 1949 r., 2 IV 1949 r., k. 184.

Struktury

Tak jak w całym kraju werbunek następował wskutek szantażu (tzw. materiały kompromitujące), w oparciu o zasady ideowe (uczucia patriotyczne) oraz za pieniądze lub inne świadczenia²⁰. Wydaje się jednak, że podawane przez wydział przyczyny podjęcia współpracy z organami bezpieczeństwa nie są miarodajne. W kwietniu 1951 r. np. na 237 osób 103 (43,46%) miano zwerbować na materiałach kompromitujących, 129 (54,43%) na zasadach ideowych, a jedynie 5 (2,11%) za pieniądze. Miesiąc później, gdy liczba agentury wzrosła do 296 osób, stosunek ten wyniósł: 37,1% – 60,8% – 2,1%.

Najbardziej przydatna była osoba współpracująca dobrowolnie, wobec której nie podejmowano prób szantażu. Tymczasem we wspomnieniach pojawiają się sygnały o zmuszaniu do współpracy i przekupywaniu pracowników. Fakt ten dostrzeżę także kierownictwo wydziału, podkreślając, że niektórzy pracownicy stosowali „niesłuszną i krzywdzącą” metodę werbunku na nieprawdziwych materiałach kompromitujących. Wmawiano przesłuchiwanemu zdradę tajemnicy obiektu, a gdy się nie przyznawał, grożono mu wysiedleniem. Osoby takie starały się później wykręcić od współpracy, dlatego pod koniec maja 1951 r. na odprawie wydziałowej w WUBP zdecydowano, by takich informatorów zwolnić od współpracy i wyeliminować z sieci²¹. Otwarcie o próbach zmuszania do współpracy, donoszenia m.in. na dyrektora naczelnego, zaczęto mówić po wydarzeniach październikowych 1956 r. również na zebraniach POP PZPR²².

Nagrodą za współpracę były nie tylko pieniądze. W przypadku górników i mierniczych wynagrodzeniem mogła być „dobra ściana”, zawierająca dużą ilość rudy uranu (a to wiązało się z większym zarobkiem)²³. Podstawą usunięcia z sieci mogła być natomiast przynależność do PZPR lub niski poziom intelektualny. Jeszcze w maju 1949 r. na 119 informatorów 47 było członkami partii. Od października tego roku rozpoczęto eliminację agentury spośród tego grona, dużą ich część pozostała na usługach UB jako tzw. kontakty poufne²⁴. Najbardziej wartościowa dla UB była agentura wywodząca się spośród kadry technicznej i naukowej zakładów. Tymczasem w maju 1951 r. oceniano, że 60% informatorów nie posiada podstawowego wykształcenia (tj. 7 oddziałów szkoły powszechnej), a tylko 10% wywodziło się z dozoru technicznego²⁵.

²⁰ Por. *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, oprac. i wstęp T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 9–10.

²¹ AIPN Wr, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Dep. IV MBP za okres od dnia 1 V do 31 V 1951 r., 4 VI 1951 r., k. 24–25.

²² *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Notatka informacyjna kierownika Delegatury nr 10 we Wrocławiu kpt. M. Polaka do z-cy kierownika WUdsBP we Wrocławiu, 30 XI 1956 r., k. 263–264.

²³ M. Mońko, *Gulag Miedzianka*, „Odra” 2000, nr 3.

²⁴ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Dep. IV MBP za okres od 31 X – 30 XI 1949 r., 30 XI 1949 r., k. 274. Oznaczenia: „R” – rezydent; „A” – agent; „I” – informator.

²⁵ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od dnia I do 31 maja 1951 r., 4 VI 1951 r., k. 24.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Ze względu na słaby poziom intelektualny i zdemoralizowanie co pewien czas usuwano z sieci część jednostek. Powołani do służby wojskowej tajni współpracownicy byli przekazywani Informacji Wojskowej, natomiast w wypadku zmiany miejsca zamieszkania – innym urzędom bezpieczeństwa publicznego²⁶.

Stałym elementem sprawozdań naczelnika Wydziału IX było podkreślanie niedostatecznej penetracji tzw. wrogich środowisk przez sieć informacyjną. W 1949 r. oceniano, że najlepiej wyglądało obsadzenie agenturą kopalni „Wolność” w Kowarach, co tłumaczyć można usytuowaniem centrali właśnie w tym mieście oraz wykorzystaniem już istniejących struktur po byłej kopalni rudy żelaza. Liczba tajnych współpracowników Wydziału IX była bardzo płynna, nie tylko w skali lat, ale i miesięcy, co miało związek z dużą rotacją i wzrostem zatrudnienia²⁷. W kolejnych miesiącach 1949 r. wydział wspomagało od 71 do 119 agentów i informatorów²⁸. Zmienna była także liczba werbunków. Jako wielkie osiągnięcie podawano np. zwerbowanie w lipcu 1949 r. 24 osób. „Wyniki te można częściowo przypisać jako zryw pracowników wydziału w 5. rocznicę PKWN” – donosił naczelnik wydziału²⁹. Między marcem a czerwcem 1951 r. liczba zwerbowanej agentury wykazywanej przez wydział wahała się między 237 a 301³⁰. W maju 1951 r., mimo dość pokaźnej liczby, jej poziom oceniano jako niewystarczający: „Sieć informacyjno-sygnalizacyjna przy bliższym porównaniu jej do planu całkowitego zabezpieczenia każdego obiektu okazuje się za małą, powierzchowna, na niedostatecznym poziomie i nie zawsze celowo rozmieszczona”³¹. Stan agentury w poszczególnych sekcjach w pierwszym czterech miesiącach 1951 r. obrazuje tabela³².

²⁶ *Ibidem*, 053/269–270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 139; 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP Wrocław za miesiąc sierpień 1954 r., 1 IX 1954 r., k. 59.

²⁷ Do końca 1948 r. w „Kopalniach Kowarskich” zatrudniono około 2,5 tys. ludzi, w 1950 ok. 8 tys., liczba ta w 1952 r. spadła do ok. 2,8 tys., w 1953 r. do 1,7 tys. W 1956 r. w ZPR-1 pracowało ok. 2,4 tys. pracowników.

²⁸ Gdyby przyjąć, że była to agentura tylko wśród załogi, to byłoby to od 2 do 3,5%. W rzeczywistości stopień obsadzenia agenturą był mniejszy, część TW pochodziła z terenów przyobektowych. Dla porównania w innych obiektach specjalnych Dolnego Śląska na przełomie 1953 i 1954 r. tajni współpracownicy stanowili: 0,55% („Pafawag”, „Celwiskoza”), 1% (kopalnia „Konrad”), 2,5% (zakłady „Wizów”), 3,1% (kopalnia „Lena”) załogi, co, zdaniem kierownictwa Wydziału IX WUBP, nie zabezpieczało dostatecznie obiektów (AIPN Wr, 053/442, Analizy, sprawozdania i notatki dot[yczące] pracy operacyjnej po różnych zagadnieniach na terenie woj. wrocławskiego, Notatka służbowa [styczeń 1954 r.], k. 1).

²⁹ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., 28 VII 1949 r., k. 231.

³⁰ Czyli maksymalnie mogło to być 3,1 do 3,9% całej załogi (zob. zastrzeżenia z przypisu 28).

³¹ AIPN Wr, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od dnia 1 do 31 maja 1951 r., 4 VI 1951 r., k. 24.

³² Por. *ibidem*, Sprawozdania miesięczne Sekcji I, III, IV, V, VI, VII za okres I–IV 1951 r.

	Styczeń 1951				Luty 1951				Marzec 1951				Kwiecień 1951			
	R	A	I	suma	R	A	I	suma	R	A	I	suma	R	A	I	suma
Sekcja I	10	3	55	68	11	3	56	70	11	3	52	66	11	3	57	71
Sekcja III	6	2	39	47	6	2	40	48	6	2	41	49	8	2	45	55
Sekcja IV	4	2	28	34	4	2	28	34	4	3	29	36	4	3	35	42
Sekcja V	10	3	51	64	10	3	52	65	9	2	41	52	10	3	42	55
Sekcja VI	4	2	41	47	5	2	41	48	5	2	42	49	5	2	39	46
Sekcja VII	4	1	19	24	3	1	20	24	3	1	21	25	3	1	21	25
Razem	38	13	233	284	39	13	237	289	38	13	226	277	41	14	239	294

Stopień nasycenia agenturą zwiększył się w 1953 r., kiedy na liczącą około 1700 osób załogę w sieci było 178 tajnych współpracowników (w tym 6 agentów, 26 rezydentów i 146 informatorów)³³. Agenturę umocowywano nie tylko w miejscu pracy, ale też w miejscu zamieszkania, co – zdaniem kierownictwa wydziału – często dawało lepsze rezultaty: „Przy rozpracowaniu ludzi na obiekcie posługujemy się raczej metodą rozpracowania w miejscu zamieszkania, gdyż reżim, jaki stworzyliśmy na kopalni, doprowadził do tego, że ludzie przy pracy nie wypowiadają się”³⁴.

Kierujący wydziałem mjr Ogonowski krytycznie oceniał pracę swoich podkomendnych z agenturą. Dużą liczbę spotkań zrywano. Zaległości nadrabiano dopiero wtedy, gdy zbliżał się termin rozliczeń miesięcznych, ewentualnie reagowano na monity kierownictwa wydziału. Brakowało mieszkań konspiracyjnych, które trzeba było często zmieniać. Na początku 1953 r. wydział dysponował 26 MK³⁵. Jako że poszczególne sekcje ulokowane były w małych miejscowościach, łatwo było o dekonspirację, dlatego pojawił się pomysł, by spotykać się z najbardziej cenną agenturą poza miastami. Braki lokalowe powodowały konieczność spotkań z informatorem na ulicy, co nie mogło pozostać bez wpływu na jakość doniesień. Duża rotacja wśród pracowników wydziału była powodem zrywania kontaktów, spadała wówczas liczba spotkań i otrzymanych doniesień. Nie było systematycznej pracy z agenturą, ciągłości, opracowywania i weryfikacji dostarczanych materiałów. Poszczególne sek-

³³ Stanowiło to maksymalnie (zob. zastrzeżenia z przypisu 28) ponad 10% stanu zatrudnienia (AIPN Wr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od I I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 139.

³⁴ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie za okres od dnia 1 I 1949 do 31 III 1949 r., 2 IV 1949 r., k. 184.

³⁵ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 140.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

cje fałszowały liczbę posiadanych w sieci informatorów, choć w rzeczywistości nie utrzymywano z nimi kontaktów od miesięcy. Wadliwie przygotowywano werbunki. Skutkiem tego były nagłe rezygnacje ze współpracy (pojawiały się tłumaczenia, że zwerbowani bardziej boją się otoczenia niż UB). Najgorzej na tle całego wydziału wypadła Sekcja IV, odpowiedzialna za tereny przyobiektove w Kowarach. O słabej pracy z siecią świadczyć też miał brak w końcu 1949 r. rezydentury. W późniejszych latach „ogniwa rezydenckie” także nie spełniały swego zadania, co wynikało z częstego wysyłania rezydentów (część pochodziła z kadry technicznej) przez kierownictwo zakładów w teren, stąd wiele zerwanych spotkań z informatorami³⁶.

Następstwem wadliwej strategii pracy z agenturą było niezdiscyplinowanie sieci. Dotyczyło to w szczególności pracowników grup poszukiwawczych. Praktyką było bowiem zwalnianie ludzi po zakończeniu robót terenowych (prowadzonych od wiosny do jesieni) i nowy nabór po rozpoczęciu sezonu³⁷. Skutkiem tego było podawanie przez agenturę fałszywych bądź naciąganych doniesień, które stawały się podstawą działań operacyjnych. Stan taki trwał często dłuższy czas, gdyż brakowało okresowej analizy doniesień, nie wykorzystywano agentury kontrolnej ani jakichkolwiek form kontroli agenta³⁸. Poza tym wskazywano na złe ukierunkowanie sieci, zajmującej się „drobiazgami i sprawami należącymi do kompetencji administracji, organizacji społecznych i politycznych, a nie zabezpieczeniem operacyjnym obiektów”³⁹.

W ostatnim kwartale 1954 r. kierownictwo wydziału przeprowadziło kontrolę agentury. Wyeliminowano 2 agentów, 40 informatorów, 2 rezydentów. Określono ich jako jednostki „zdekonspirowane, dwulicowe, zdemoralizowane, członkowie partii, kandydaci, aktyw kierowniczy ZMP i związków zawodowych”. W styczniu 1955 r. Wydział dysponował 1 agentem, 58 informatorami i 7 rezydentami⁴⁰. Po zmianie kierownictwa dokonano kolejnych czystek w agenturze. W efekcie na 40 tajnych współpracowników we wrześniu 1956 r. aż 22 zostało zwerbowanych w okresie od czerwca 1955 r.⁴¹

Ochrona

Głównym zadaniem Wydziału IX była ochrona zakładów przed infiltracją z zewnątrz (szpiegostwo), sabotażem gospodarczym oraz zapewnienie bezpieczeństwa

³⁶ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od I I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 I – 31 I 1951 r., Sekcja I, 31 I 1951 r., k. 285.

³⁷ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I-VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc czerwiec 1953 r., 3 VII 1953 r., k. 188.

³⁸ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od I I – 30 VI 1951 r., Meldunek specjalny Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od dnia 1 IV do 30 IV 1951 r., 1 V 1951 r., k. 60.

³⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 II do 28 II 1951 r., 28 II 1951 r., k. 204.

⁴⁰ *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Plan realizacji Zarządzenia nr 04/54 Wydziału IV „K” WUdsBP we Wrocławiu, 10 I 1955 r., k. 96-108.

⁴¹ *Ibidem*, Protokół z dokonania kontroli całokształtu pracy operacyjnej Delegatury nr 10 WUdsBP we Wrocławiu, 18 IX 1956 r., k. 239.

Struktury

mieszkającym w Kowarach specjalistom sowieckim. Dlatego kierownictwo jednostki starało się mieć wpływ na instytucje i służby, których działania mogły zagrozić bezpieczeństwu zakładów – od kierownictwa przedsiębiorstwa, przez instytucje współpracujące z zakładami po Milicję Obywatelską i Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Służbę wartowniczą w zakładach pełnili żołnierze 11 Pułku KBW z Wrocławia, a o powstaniu wydzielonej jednostki Korpusu dla ochrony zakładów zdecydowano 15 czerwca 1949 r.⁴² Dowódcą został kpt. Ryszard Tarasiewicz, zastąpiony w listopadzie 1952 r. przez mjr. Stanisława Łabędzkiego.

W ocenie kierownictwa Wydziału IX żołnierze KBW nie zapewniali dostatecznego bezpieczeństwa zakładom. Uważano na przykład, że do służby wartowniczej kierowano zbyt mało żołnierzy, jak na potrzeby dynamicznie rozwijającego się przedsiębiorstwa. Interweniowano więc u szefa WUBP i dowódcy 11 Pułku KBW o nadsyłanie uzupełnień kadrowych⁴³. Tymczasem wśród obiektów ochraniających przez KBW na Dolnym Śląsku – do powstania ośrodków pracy więźniów (Wojcieszów, Wilków, Zaręba Górna) – najwięcej żołnierzy oddelegowano właśnie do ZPR-1. W lipcu 1949 r. stan batalionu wynosił 468 żołnierzy, w marcu 1951 r. – 862⁴⁴. W okresie największego rozwoju batalion podzielony był na cztery kompanie (o numeracji 7, 8, 9 i 10), rozmieszczone w kilku miejscowościach Dolnego Śląska⁴⁵. Gwałtowny spadek liczebności batalionu nastąpił w 1953 r., odtąd nie przekroczył już 200 żołnierzy⁴⁶. Liczebność KBW ograniczał m.in. brak możliwości zakwaterowania⁴⁷. Ponadto punkty poszukiwawczo-rozpoznawcze, w których wydobywano rudę uranu, organizowano często w słabo zagospodarowanym terenie, nie posiadały one żadnych zabezpieczeń zewnętrznych i trudno było wystawiać tam warty. W grudniu 1949 r. KBW obstawiało 66 posterunków, brakowało ich jednak np. we Wleniu czy Dzieńmorowicach⁴⁸. Dodatkowym prob-

⁴² Być może była to reakcja na uchwały II Plenum KC PZPR (20–21 IV 1949 r.), na którym akcentowano konieczność walki z „wrogiem klasowym w zakładach pracy” i zabezpieczenie przed „szpiegostwem, sabotażem i dywersją”. Uderzające, że dopiero w sierpniu 1949 r. MBP poleciło dowództwu KBW zorganizować służbę ochronną w obiektach gospodarczych specjalnego znaczenia. Korpusowi podporządkowano Straż Przemysłową, współpracowano w ochronie z Departamentem IV MBP oraz wydziałami i referatami IV (por. M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984, s. 202). W materiałach archiwalnych jednostka funkcjonuje pod kilkoma nazwami, jako Samodzielny Batalion „Grupa K”, Samodzielny Baon „Grupa K” oraz Samodzielny Batalion Ochronny „K”.

⁴³ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 31 X [do] 30 XI 1949 r., 30 XI 1949 r., k. 281.

⁴⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., 28 VII 1949 r., k. 230.

⁴⁵ *Ibidem*, Raport specjalny naczelnika Wydziału IX Dep. IV MBP dotyczący pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 295.

⁴⁶ Wiązało się to m.in. z zamknięciem przez kierownictwo zakładów kilku kopalń.

⁴⁷ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VI do dnia 30 VI 1949 r., 30 VI 1949 r., k. 218.

⁴⁸ *Ibidem*, Raport specjalny naczelnika Wydziału IX Dep. IV MBP dotyczący pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 296.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

lemem był analfabetyzm wielu żołnierzy, co stawiało pod znakiem zapytania szczelność systemu przepustkowego⁴⁹.

Naczelnik Wydziału IX miał także zastrzeżenia co do sposobu zabezpieczenia operacyjnego obiektu przez Informację Wojskową. Na niewielkim terenie zgromadzono dużą liczbę ludzi poddanych specjalnemu reżimowi i pracujących w ciężkich warunkach. Prowadziło to do nieuchronnych konfliktów, w których po jednej stronie byli żołnierze KBW, po drugiej zaś żołnierze Batalionów Pracy, traktowani w istocie jak więźniowie⁵⁰. Dochodziło między nimi do częstych scysji, np. w kwietniu 1951 r. miała miejsce bijatyka na terenie kopalni „Wolność”, której przyczyną było „niepodporządkowanie się żołnierza BP reżimowi przepustkowemu”. 26 grudnia 1950 r. patrol KBW wszczął awanturę z MO i ORMO. Pijani żołnierze wznosić mieli „wrogie okrzyki przeciwko obywatelom radzieckim”. Mjr Ogonowski podkreślał w meldunku: „analizując całość sprawy, nie należy ją traktować tylko jako awanturę pijacką, ma ona cechy politycznego bandytyzmu”⁵¹.

Przyczyn słabej pracy IW doszukiwano się w rozrzuceniu jednostek KBW w czterech miejscach i oddelegowaniu do pracy tylko jednego oficera, który do tego nie kontaktował się z Wydziałem IX⁵². Tymczasem sieć informacyjna, umiejscowiona wśród pracowników cywilnych, donosiła o wrogich zachowaniach głównie żołnierzy BP. Brak szkolenia wojskowego, trudne warunki zakwaterowania i niebezpieczna praca prowadziły do naruszania dyscypliny w postaci dezercji, prób buntu, bójek, ucieczek z pracy, cichego sabotażu, samookaleczenia. Negatywnie oddziaływało to na pracowników cywilnych: „Dyrekcja obiektu zamierza wystąpić do nas [tj. Wydziału IX WUBP – R.K.] z wnioskiem o spowodowanie usunięcia ponad 100 żołnierzy BP, którzy nie chcą pracować pod ziemią, bumelują i w ogóle demoralizują pozostałą część żołnierzy z nowo przysłanej jednostki, którzy cieszą się opinią dobrych pracowni-

⁴⁹ *Ibidem*, k. 299.

⁵⁰ Na potrzeby przedsiębiorstwa „Kopalnie Kowarskie” zorganizowano dwa bataliony pracy (o numeracji 10, 11), które stworzyły 10 Brygadę Pracy. Zagadnienie batalionów pracy por. A. Dobroński, *Skazani na służbę w kopalniach*, „Głos Katolicki” 2001, nr 47; *idem*, *Zastępcza służba wojskowa w latach 1949–1959*, referat wygłoszony w czasie sympozjum historycznego w Warszawie 19 X 2001 r., maszynopis w zbiorach autora; W. Gąsiorowski, *Żołnierze z kilofami. Monografia żołnierzy-górników Okręgu Płockiego*, Sierpc 2001; I. Greczanik-Filipp, *Bataliony śmierci*, „Dziennik Bałtycki”, 17 V 1996; M. Kalinowski, *Zapomniane bataliony*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 3; J. Nalepa, *Wojskowe bataliony górnicze w Polsce w latach 1949–1959*, „Przegląd Historyczny” 1994, nr 1–2; P. Piotrowski, *Bataliony budowlane i pracy w Wojsku Polskim* [w:] *Studia i materiały z dziejów oporu społecznego*, t. 2, Wrocław 1999; *idem*, *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956*, Warszawa 2003; *Skazani bez wyroku*, red. J. Wąsacz, Warszawa 1999; J. Wąsacz, *Szlakiem wspomnień żołnierzy-górników z lat 1949–1959*, Wrocław 2002; Z. Wojdalski, *Wojskowy Korpus Górniczy*, „Dzieje Najnowsze” 1983, nr 3.

⁵¹ AIPN Wr, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Meldunek specjalny, 28 XII 1950 r., k. 62.

⁵² *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport specjalny naczelnika Wydziału IX Dep. IV MBP dotyczący pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 297; 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I do 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 III do 31 III 1951 r., 30 III 1951 r., k. 148.

Struktury

ków⁵³. Problem ten rozwiązano po wycofaniu jesienią 1951 r. żołnierzy Batalionów Pracy z pracy w kopalniach uranu.

Od czerwca 1956 r. rozpoczęto wycofywanie żołnierzy Batalionu KBW z obiektów ZPR-1 – ich miejsce zajmowała Straż Przemysłowa przy ZPR-1. Nadkomendantem liczącej 120 osób straży został dotychczasowy dowódca Batalionu Specjalnego „Kowary” Stanisław Łabędzki. Delegatura, w ramach swych obowiązków, nie dopuściła do podjęcia pracy przez 25 osób, rozpoczęła też wśród pozostałych werbunek agentury⁵⁴.

Współpraca z MO dotyczyła dwóch zasadniczych kwestii: obsadzenia punktów kontrolnych na rogatkach miasta oraz zabezpieczenia kolonii sowieckiej na osiedlu „Wysoka Łąka”. Terytorialnie podlegało ono, odległemu o 10 kilometrów, posterunkowi milicji w miejscowości Karpniki, który z racji oddalenia w ogóle się nim nie interesował. W razie incydentów dopiero na wyraźne polecenie wydziału interweniował posterunek MO w Kowarach⁵⁵. Wskutek kierowanych do WUBP monitów w październiku 1949 r. przysłano dodatkowo 8 milicjantów, dzięki czemu zabezpieczono miasto Kowary i kolonię sowiecką. Po zwiększeniu liczby funkcjonariuszy spadła liczba drobnych przestępstw⁵⁶. Mimo to – zdaniem kierownictwa Wydziału IX – w 1953 r. nadal za mało uwagi poświęcano ochronie osiedla „Wysoka Łąka” oraz przyległych terenów⁵⁷. W ocenie kierownictwa wydziału źle funkcjonowały także punkty kontrolne umiejscowione na drogach wyjazdowych z Kowar w kierunku Jeleniej Góry i Kamiennej Góry.

Kolejnym problemem, z którym przez cały czas borykał się Wydział IX, były stosunki z dowództwem 8 i 5 Brygady WOP (odpowiednio w Lubaniu i Kłodzku). Niektóre z obiektów i miejsc prac poszukiwawczych leżały w strefie nadgranicznej i dowództwo WOP żądało, by pracownicy KK meldowali się w jego terenowych placówkach. Naczelnik Wydziału IX uważał jednak, że w ten sposób zostanie ujawniona liczba zatrudnionych i w konsekwencji prawdopodobna wielkość produkcji (wydobycia), dlatego odmawiał wydania na to zgody. Wprawdzie prowadzono rozmowy z dowództwem brygad WOP w kwestii ustalenia reżimu przepustkowego dla pracujących grup poszukiwawczych i zabezpieczenia przed ewentualnymi uciezkami, jednak w praktyce pracownicy zakładów byli zatrzymywani przez straż graniczną na kilkadziesiąt godzin⁵⁸.

⁵³ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951, Sprawozdanie miesięczne za okres od 1 I – 31 I 1951 r., 31 I 1951 r., k. 293.

⁵⁴ *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Sprawozdanie kwartalne Delegatury nr 10 ds. Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu za okres od 1 VII 1956 do 30 IX 1956 r., 2 X 1956 r., k. 229.

⁵⁵ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VII do dnia 30 VII 1949 r., 28 VII 1949 r., k. 230.

⁵⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 31 X [do] 30 XI 1949 r., 30 XI 1949 r., k. 280.

⁵⁷ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 145.

⁵⁸ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne za

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Wydział IX sprawdzał przestrzeganie zarządzeń administracyjnych dotyczących ochrony zakładów. Pierwszą linią obrony przed infiltracją z zewnątrz było kontrolowanie ruchów ludności. W Związku Sowieckim miasta, w których organizowano przemysł atomowy (laboratoria, instytuty naukowe, miejsca wydobywania), były odizolowane. Weryfikacja osób, które mogły dostać się w pobliże zakładów, odbywała się już na rogatkach miasta. Podobny sposób zastosowano w Kowarach. Na drogach wjazdowych stały szlabany i budki wartownicze, kontrolą przejeżdżających zajmowali się funkcjonariusze MO⁵⁹. Posterunki wystawione były przy wyjeździe w kierunku Jeleniej Góry i Mysłakowic oraz na Przełęczy Kowarskiej⁶⁰. Kontrolerzy obchodzili także pociągi przejeżdżające przez miasto⁶¹.

Następną linią ochrony przed infiltracją było wydzielenie terenów zakładowych. W początkowym okresie w przypadku części obiektów korzystano z istniejących już zabezpieczeń, eksploatowano przeciw złożeń czynnych kopalń, jak to miało miejsce w przypadku kopalni „Wolność”, lub funkcjonujących przed kilkudziesięciu laty, jak kopalnia w Miedziance. Zabezpieczenie całości zakładów poprzez zainstalowanie siatek czy płotów było właściwie niemożliwe, głównie ze względu na rozrzucenie poszczególnych jednostek zakładu w terenie i krótki czas ich funkcjonowania. Na początku 1949 r. kierownictwo Wydziału IX monitowało dyrekcję, by zabezpieczyła ogrodzeniem np. szyby w Miedziance, z których niektóre sąsiadowały z domami mieszkalnymi. Problem ten dotyczył także budynków zakładowych w Stroniu Śląskim⁶². Próby instalowania urządzeń alarmowych, sygnalizacji i oświetlenia nie powiodły się⁶³.

Poszczególne obiekty mające stałe ogrodzenie wzmocnione były wieżyczkami strażniczymi, rozstawionymi w zasięgu wzroku jedna od drugiej. W miarę jak organizowano nowe punkty poszukiwawcze powstawał problem z ich zabezpieczeniem. Utrudniało to w znacznej mierze możliwości kontroli ruchu osobowego. Tak było np. w miejscowości Potoczek, gdzie mimo że zatrudniono tam około 200 osób, nie zakończono ogrodzenia jeszcze w lutym 1951 r. Nie było także ochrony KBW, mimo ślania przez naczelnika Wydziału IX ponagleń do dowództwa jednostki we Wrocławiu⁶⁴. Funkcjonariusze UB (także z Departamentu IV) okresowo kontrolowali stan ogrodzenia oraz te punkty, które takiego zabezpieczenia nie miały. We wrześniu 1949 r. obiekt w Stroniu Śląskim i Rusinowie kontrolował m.in. dyrektor Departamentu IV płk Józef Kratko⁶⁵.

---

okres od dnia 1 III – 31 III 1951 r., Sekcja V, k. 164; Sprawozdanie miesięczne za okres od 1 do 30 IV 1951 r., 1 V 1951 r., k. 75.

⁵⁹ B. Mrukot, *Tajemnica jądrowa (atomowych)*, „Nowa Trybuna Opolska”, 28–29 V 1994.

⁶⁰ Wspomnienia Jerzego Zarawskiego z 26 IV 2005 r., zbiory własne.

⁶¹ S. Bubin, *Cicha śmierć z Kowar*, „Prawo i Życie” 1990, nr 51–52.

⁶² AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Uzupełnienie raportu miesięcznego za okres od dnia 1 V do dnia 31 V 1949 r. do dyrektora Departamentu IV MBP, 7 VI 1949 r., k. 202.

⁶³ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 31 X [do] 30 XI 1949 r., 30 XI 1949, k. 281.

⁶⁴ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od 1 II – 28 II 1951 r., Sekcja V, 28 II 1951 r., k. 239.

⁶⁵ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP, 30 IX 1949 r., k. 261.

Struktury

Ogrodzenie pozwalało na efektywną (przynajmniej w założeniu) kontrolę osób wchodzących i wychodzących z obiektów zakładów. Dostęp umożliwiały przepustki, odrębne dla pracowników i dla osób z zewnątrz. Szczególnie duży napływ osób z zewnątrz można było obserwować na początku istnienia zakładów, kiedy rozbudowywano jego infrastrukturę i budowano osiedla mieszkaniowe dla górników. Praktyka wyglądała w ten sposób, że po zatwierdzeniu przez dyrektora naczelnego zgodę na wejście osób z zewnątrz zatwierdzał naczelnik Wydziału IX – dla robotników zbiorowo, dla personelu administracyjno-technicznego indywidualnie. Przepustki nie miały fotografii i były ważne razem z legitymacją firmy wykonującej usługi dla „Kopalni Kowarskich”⁶⁶. W związku z tym, że system ten nie zapewniał dostatecznego bezpieczeństwa (wystarczyło sfałszować legitymację współpracującego zakładu), w lipcu 1949 r. przygotowywano nowe wzory przepustek ze zdjęciami – dla każdego obiektu w innym kolorze i z odpowiednimi znakami literowymi, uprawniającymi do wejścia do określonych działów pracy⁶⁷. Kolejna zmiana systemu przepustkowego nastąpiła w 1951 r. po zmianie nazwy przedsiębiorstwa.

Zorganizowano także system ochrony przed wynoszeniem rudy uranu. Strażnicy dysponowali radiometrami na wypadek, gdyby ktoś próbował wynieść uran w ubraniu⁶⁸. Prawdopodobnie pracownicy nie mieli o tym pojęcia, dlatego brak doniesień o tego typu urządzeniach. O podobnych praktykach donosili jednak uciekinierzy z niemieckich kopalń uranu, trudno więc sądzić, by nie korzystano z tych doświadczeń w Polsce⁶⁹. Zabroniono także wynoszenia lamp karbidowych, puszek z karbidem oraz odzieży ochronnej z terenu kopalni.

Poszukiwania, badania geologiczne, laboratoryjne, odwierty, wydobywanie, przewóz rudy uranu realizowane były w ramach zakładów. Posiadały one także wyodrębnioną służbę zdrowia, zaplecze socjalno-kulturalne (dom kultury, przedszkole, domy wczasowe i sanatoria), a nawet własny Inspektorat Górniczy. Starano się stworzyć także Oddział PKO w Kowarach do obsługi zakładów. Wydział IX nadzorował kontakty przedsiębiorstwa z instytucjami zewnętrznymi, interweniując w przypadkach zagrażających naruszeniem tajemnicy. Dyrekcja KK zamówiła np. bez konsultacji z UB specjalne pojemniki na rudę uranu w fabryce metalowej w Kowarach, a po jej zamknięciu w Fabryce Lodówek i Urzędzeń Sanitarnych w Chojnicach (pow. Złotoryja). Charakterystyka zamówienia mogła zdradzić wielkość produkcji, dlatego zmuszono dyrekcję do rozpoczęcia produkcji pojemników we własnym zakresie⁷⁰.

⁶⁶ *Ibidem*, 038/4496, Akta śledcze Bazylego Mokrausa, Przesłuchanie Bazylego Mokrausa, 20 V 1949 r., k. 57

⁶⁷ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP, 30 IX 1949 r., k. 257.

⁶⁸ *Ibidem*, Raport specjalny naczelnika Wydziału IX Dep. IV MBP dotyczący pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 298.

⁶⁹ *402 zbiegów z kopalni uranu opowiada o piekle rządów sowieckich*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” [Londyn] 1948, nr 267.

⁷⁰ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Uzupełnienie raportu miesięcznego za okres od dnia 1 V do dnia 31 V 1949 r., 7 VI 1949 r., k. 201.

Kontrolowano obieg dokumentów, zarówno między przedsiębiorstwami, jak i w obrębie zakładów. Zdaniem wydziału pracownicy administracyjni wykazywali w tym względzie zbyt wiele niefrasobliwości, dlatego mjr Ogonowski postulował zorganizowanie we wszystkich obiektach tajnych kancelarii, zgodnie z instrukcją dla obiektów wojskowych. Zdarzały się bowiem przypadki, w których ściśle tajne plany trafiały w niepowołane ręce. Taki wypadek przydarzył się w sierpniu 1948 r. Józefie Barańskiej, kreślarce pracującej w Centrali Biura Budowy Maszyn Papierniczych w Jeleniej Górze. W ramach robót zleconych przez „Kopalnie Kowarskie” otrzymała ona do wykonywania kopie planów maszyn i budynków. Pewnego razu znalazły się między nimi plany kopalni z napisem „sekretno”, co zauważył jeden z jej kolegów i doniósł do UB. Na drugi dzień została aresztowana i osadzona w areszcie PUBP w Jeleniej Górze, gdzie spędziła razem z kilkoma osobami kilka dni. Dopiero interwencja kierownictwa zakładów, które wzięło całą winę na siebie, sprawiła, że została zwolniona⁷¹.

Kwestie przepisów obowiązujących dyrekcję „Kopalni Kowarskich” przy wszelkiego rodzaju pracach inwestycyjnych z udziałem podmiotów zewnętrznych omawiano na szczeblu ministerialnym z udziałem kierownictwa resortu hutnictwa oraz Departamentu IV⁷². Szyfrowano symbolami liczbowymi zarówno całość prac, jak i poszczególne części, pouczano wykonawców o sposobie przechowywania dokumentów. W przypadku np. budowy linii wysokiego napięcia zabraniano sporządzania protokołów z konferencji, wykreślenia trasy budowy na jakiegokolwiek mapie, przesyłania sprawozdań z prac do swoich jednostek. Funkcjonariusze wydziału weryfikowali także pracowników wykonawcy danych robót, którzy po zastrzeżeniach UB nie byli dopuszczani do pracy⁷³.

Jedną z form zachowania tajemnicy było dbanie o to, by w dokumentacji (także wewnętrznej) nie pojawiał się termin „uran” i „ruda uranu”. Zamiast tego pisano o poszukiwaniach metali nieżelaznych, pierwiastka „R-2” lub „P-9”⁷⁴. Samo przedsiębiorstwo nosiło neutralne znaczeniowo nazwy („Kopalnie Kowarskie”, „Zakłady Przemysłowe R-1. Państwowe Przedsiębiorstwo Wyodrębnione”). Podobnie enigmatycznie nazywano podległe dyrekcji w Kowarach zakłady, które w dokumentach (np. legitymacjach służbowych) figurują najpierw jako obiekty, a następnie rejony z kolejną numeracją. We Wleniu funkcjonowała oficjalnie Kopalnia Rud Metali Nieżelaznych Grupy nr 7. W razie konieczności nadawano poszczególnym odcinkom odrębne nazwy, jak np. w czasie Narodowego Spisu Powszechnego w 1950 r. Uznano, że obiekty KK muszą występować oficjalnie z niewykazywaniem funkcji określającej ich spe-

⁷¹ *Ibidem*, 024/5115, Akta sprawy Lidii Krzyżanowskiej, Protokół przesłuchania Józefy Barańskiej, Wrocław, 13 VIII 1949 r., k. 159.

⁷² Narada taka odbyła się np. 3 XI 1949 r. w siedzibie wiceministra przemysłu hutniczego Romana Fidelskiego (AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 31 X [do] 30 XI 1949 r., 30 XI 1949 r., k. 278.

⁷³ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 30 IX do 31 X 1949 r., 31 X 1949 r., k. 269.

⁷⁴ W. Adamski, *Kowarski uran. Szkice z historii Zakładów Przemysłowych R-1*, cz. 2, „Kurier Kowarski” 1998, nr 7–9, s. 16.

Struktury

cyfikę. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego zawarło z Głównym Komisarzem Spisu porozumienie, na mocy którego po przeprowadzeniu spisu funkcjonariusze Wydziału IX mieli przejąć od komisarzy całą dokumentację. Kopalnia „Wolność” w Kowarach funkcjonowała wówczas jako „PPB nr 15”, kopalnia w Miedziance jako „Fabryka Papieru Janowice”, kopalnia „Kopaliny” jako „PPB nr 16”, a kopalnia koło Wlenia jako „Wapienniki we Wleniu”. 5 grudnia 1950 r., w związku z problemami z odzyskaniem spisów, szef WUBP płk Jan Zabawski przekazał do poszczególnych komisarzy powiatowych pismo, w którym nakazywał ich złożenie do UB. Sprawę zakończono dopiero trzy dni później – funkcjonariusze UB przejęli spisy siłą⁷⁵.

„Oczyszczanie terenu”

Wspomniane formy działań zabezpieczających zakłady wydobywcze w Kowarach miały charakter kontrolno-administracyjny. Pragmatyka działań *stricte* operacyjnych polegała na wykryciu osób lub środowisk, które ze względu na przekonania, przeszłość, kontakty mogły zdradzić tajemnicę państwową (wielkość, jakość produkcji) czy dokonać sabotażu (awarie, strajki). Sytuacja operacyjna Wydziału IX była trudna – musiał on wykazać się skutecznością od początku istnienia. Funkcjonariusze UB pozbawieni byli jednak wówczas najważniejszego narzędzia służb specjalnych – rozbudowanej sieci informacyjnej, tymczasem masowy napływ robotników powodował zagrożenie przeniknięcia do obiektów osób niepożądanych. Dlatego w pierwszym okresie funkcjonowania wydziału jego działania ograniczone zostały do usuwania z zakładów pracowników budzących wątpliwości, często bez dokładnego ich sprawdzania czy rozpracowania: „Nie skoncentrowaliśmy się nad zagadnieniem walki z obcym wywiadem, a tylko nad utrudnianiem jemu pracy poprzez usuwanie ludzi, którzy na pracę z obcym wywiadem mogli pójść”⁷⁶.

W pierwszych dwóch latach ograniczano się do kontroli życiorysów i podań – odpadało wówczas (1948–1949) około 35–40% chętnych. Dodatkowo, bardziej szczegółowej kontroli podlegali pracownicy na stanowiskach kierowniczych. Do zadań UB należało także kontrolowanie terenów przyobiektowych, czyli sprawdzanie ludzi mieszkających i pracujących w rejonie kopalń oraz pracowników przedsiębiorstw współpracujących z KK. W kwietniu 1950 r. np. z pierwszej listy potencjalnych pracowników Oddziału NBP w Kowarach (dla obsługi zakładów) zaakceptowano tylko jedną osobę⁷⁷.

Po otrzymaniu doniesienia o wrogiej działalności podejmowano wobec poszczególnych środowisk lub jednostek działania zmierzające do uzyskania dowodów winy. Umieszczano wokół nich agentów z celowymi zadaniami bądź podejmowano kroki o charakterze represyjnym. Należy jednak podchodzić z dużą ostrożnością do rela-

⁷⁵ AIPN Wr, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Raport mjr. S. Ogonowskiego do dyrektora Departamentu IV MBP dotyczący Narodowego Spisu Powszechnego, 9 XII 1950 r., k. 60–61.

⁷⁶ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec–kwiecień 1949], k. 189.

⁷⁷ *Ibidem*, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Meldunek specjalny do dyrektora Departamentu IV MBP, 19 IX 1950 r., k. 46.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

cji współczesnych w tej kwestii: „Umierali, ginęli bez wieści – powiada Władysław Trepa – No, choćby jeden z wielu, Pacholski. Powiedział po pijaku, że chyba wie, czemu go tak morda szczypie. A to szczypał uran. Zaraz Pacholskiego zabrali, wsadzili do piwnicy i zabili [...] Nadzorca zobaczył jakiś okrucuch w bucie górnika – no i górnik już nie żył. Nikt nie bawił się w wyjaśnienia, dlaczego ten okrucuch znalazł się w bucie. – Zdarzyło się, że na Mniszkowie górnik liczył wagoniki, układając na boku grudki rudy, no i już nie żył”. „Zgubił górnik przepustkę, jakieś papiery – już nie żył. Szepnął coś – już nie żył. Zebrał z kurtki szczyptę uranowego pyłu – już nie żył. Bili ręką pistoletu w zęby, w głowę i już nie było ratunku – mówił Stanisław Izbiński – Zabijali i wywozili do zasypianych szybów”⁷⁸.

W rzeczywistości poszczególne sprawy były przekazywane do Wydziału Śledczego WUBP lub przed oblicza sądów powszechnych. Wyroki, jakie zapadały, wiązały się z odmową pracy, symulowaniem choroby, odmową służby, dezercjami. W maju 1951 r. np. aresztowano piętnaście osób, z czego siedem za sabotaż, jedną za szpiegostwo, trzy za wrogą propagandę, dwie za zaniedbanie obowiązków służbowych, jedną za nadużycie i szkodnictwo gospodarcze i jedną z innego powodu. Do Prokuratury Wojskowej przekazano dziesięć spraw; do Prokuratury Sądu Powiatowego jedną, uzyskano skazanie jednego człowieka na 5 lat.

Gdy brakowało dostatecznych dowodów, czy też w wypadku notowania przez Departament II MBP/Wydział II WUBP, osoby podejrzane otrzymywały nakaz wyjazdu. Praktykę tę nazywano „oczyszczaniem terenu”. Podlegały mu osoby uprawiające „szepitaną propagandę”, podejrzewane o chęć ucieczki za granicę, wrogi stosunek do ZSRS i współzawodnictwa pracy, osoby niepewne, których krewni pozostawali za granicą lub działali aktywnie w AK, NSZ, WiN i innych organizacjach, „rekrutujący się z elementu wrogiego i inicjatywy prywatnej”⁷⁹. Skala oczyszczania terenu zależała od różnych zjawisk, m.in. zmian personalnych, zbierania informacji, w każdym razie naczelnik wydziału poczuwał się do wytłumaczenia się, że np. w lipcu 1949 r. wysiedlono tylko 9 osób, a miesiąc wcześniej 23⁸⁰. W listopadzie 1949 r. przeprowadzono 17 wysiedleń w porównaniu do 6 w październiku: „Fakt ten jest wynikiem ostatnich wydarzeń w kraju i za granicą, co wpłynęło na to, że wiele osób pokazało swe prawdziwe oblicze”⁸¹.

Wydział starał się w tej kwestii współpracować z administracją zakładów, co nie było łatwe, gdyż często zmieniali się kierownicy Wydziału Personalnego⁸²: „Oczyszczanie terenu” spotykało się z oporem, zarówno pracowników, jak i kierownictwa zakładów. Jednym z problemów funkcjonowania przedsiębiorstwa był bowiem niedobór kadry technicznej, dlatego czystki wywoływały interwencje nie tylko dyrek-

⁷⁸ M. Mońko, *Gulag Miedzianka...*

⁷⁹ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VI do dnia 30 VI 1949 r., 30 VI 1949 r., k. 215; Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VIII do dnia 30 VIII 1949 r., 30 VIII 1949 r., k. 241.

⁸⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 28 VI do dnia 30 VII 1949 r., 28 VII 1949 r., k. 226.

⁸¹ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 30 XI do dnia 31 XII 1949 r., 31 XII 1949 r., k. 287.

⁸² *Ibidem*, Raport specjalny dotyczący analizy pracy Wydziału IX, 15 XII 1949, k. 309.

Struktury

tora naczelnego (był nim przez cały ten okres Polak), ale i specjalistów sowieckich. Trzeba przy tym stwierdzić, że obsadzanie kadry wyższej pozostawało poza możliwościami wpływu Wydziału IX, decyzje w sprawie zatrudnienia np. dyrektora naczelnego zapadały w porozumieniu ze stroną sowiecką. Bez echa pozostawały także krytyczne uwagi i zalecenia usunięcia ze stanowisk podległych dyrektorowi naczelnemu kierowników poszczególnych wydziałów (np. naczelnika Inspektoratu Górniczego) czy dyrektorów poszczególnych rejonów. Zwalniani pracownicy kierowali do sądów pracy pozwy przeciwko Dyrekcji Kopalń Kowarskich o odszkodowanie za ustawowy okres wypowiedzenia. Wobec faktu, że sądy orzekały wypłaty odszkodowań, co wiązało się z dużymi kosztami, naczelnik wydziału zwracał uwagę, że prawną podstawę winni przygotować naczelnicy wydziałów personalnych pod nadzorem funkcjonariuszy wydziału. Sprawę miało ułatwić planowane zarządzenie o strefie przygranicznej i zaprowadzenie systemu przepustkowego⁸³.

O ile oczyszczanie terenu miało charakter profilaktyczny, z czasem funkcjonariusze Wydziału IX rozpoczęli także działania o charakterze ofensywnym, rozpracowując środowiska byłych elit politycznych, gospodarczych i umysłowych, uznanych przez władze komunistyczne za wrogie lub potencjalnie wrogie. Byli wśród nich członkowie przedwojennych partii i ugrupowań politycznych (BBWR, OZN, ND, OWP, ONR i in.), wyżsi urzędnicy państwowi, właściciele i akcjonariusze fabryk, banków, wyżsi oficerowie WP i „andersowcy”, pracownicy II Oddziału Sztabu Generalnego, policjanci, członkowie delegatury rządu londyńskiego, członkowie organizacji podziemnych z czasu okupacji i po wyzwoleniu (ZWZ, AK, NSZ, WiN, WRN), PSL Mikołajczyka, oficerowie wojsk hitlerowskich i konfidenci gestapo, duchowieństwo.

W 1953 r. wszczęto na przykład wstępno-agenturalne rozpracowanie pod kryptonimem „Śnieżka” przeciwko grupie osób „pochodzenia sanacyjno-obszarniczego”, które podejrzewano o tworzenie organizacji szpiegowsko-dywersyjnej⁸⁴. Po powstaniu PZPR rozpracowaniem objęto także część byłych pracowników należących do PPS, usuniętych przed zjednoczeniem⁸⁵. Ponadto zajmowano się szeregiem osób notowanych w Departamencie II/Wydziale II za różne przestępstwa w poprzednim miejscu pracy i zamieszkania, zatajone w życiorysie. Ogólnie w grudniu 1949 r. szacowano, że „wrogie element” wynosił 1402 osoby, w tym 233 repatriantów z Francji i Belgii, 337 z Kresów Wschodnich, 29 byłych żołnierzy armii Andersa, 30 byłych żołnierzy AK, WiN, NSZ. Działalność operacyjną Wydziału IX z okresu 1948–1949 obrazuje tabela⁸⁶.

⁸³ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VI do dnia 30 VI 1949 r., 30 VI 1949 r., k. 215. Podobny konflikt istniał między dyrekcją a komórką POP PZPR.

⁸⁴ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc listopad 1953 r., 4 XII 1953 r., k. 219; Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc grudzień 1953 r., 7 I 1954 r., k. 225–226.

⁸⁵ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 31 X [do] 30 XI 1949 r., 30 XI 1949 r., k. 277; 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 143.

⁸⁶ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport specjalny dotyczący pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 306.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Sekcje	Ustalony element podejrzany	Wysiedleni i zwolnieni profilaktycznie	Aresztowani	Pozostający w rozpoznaniu	Sprawy agent.-śledcze	Sprawy agenturalne	Stan agent. w sekcjach
I	170	36	16	15	3	1	19
III	207	47	6	20	–	1	33
IV	113	19	3	11	–	3	21
V	355	20	4	15	1	1	22
VI	228	13	4	22	1	2	18
VII	329	43	–	47	/	/	3
Razem	1402	178	33	130	5	8	2+116 ¹

Niewiele miejsca poświęcano Kościołowi katolickiemu. Notowano wypowiedzi ludzi dotyczące np. tzw. cudu lubelskiego, jednak do 1953 r. wydział nie dysponował agencją, mającą dotarcie do księży i zakonnic. Sytuacja zmieniła się po podjęciu przez kowarskich duchownych prób objęcia działalnością duszpasterską pracowników ZPR-1 i ich dzieci (nauczanie religii dla dzieci ze szkoły TPD). Zdołano wówczas zwerbować informatora. W celu skompromitowania jednego z księży oskarżono go o utrzymywanie kontaktów intymnych z nieletnią, skierowano także wnioski do władz administracyjnych o wysiedlenie zakonnic z zajmowanych w Kowarach pomieszczeń pod pretekstem przetrzymywania w nich osób bez zameldowania⁸⁷.

Stałym problemem, który wpływał na jakość pracy wydziału, był brak oficera śledczego. Słabe wykształcenie funkcjonariuszy powodowało, że przygotowywane przez nich sprawy wracały często z prokuratury do uzupełnienia⁸⁸. Wynikało to z błędów w rozpracowaniach, wiele spraw było odkrywanych przez przypadek, trwały one zbyt długo i nie przynosiły efektów⁸⁹. Stan ten zmieniło zatrudnienie na stanowisku zastępcy naczelnika Edwarda Jary, mającego trzyletnie doświadczenie oficera śledczego.

Problemy te dostrzegali zwierzchnicy naczelnika wydziału: „Mjr Ogonowski jest naczelnikiem wydziału w Kowarach od samego utworzenia tegoż wydziału. Poważniejszych osiągnięć operacyjnych za cały okres pracy w tejże jednostce nie posiada. Wynikło to między innymi z niewłaściwego stylu i kierunku pracy tego wydziału, nastawionego raczej na pracę profilaktyczną. W ostatnim okresie czasu

⁸⁷ AIPN Wr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie za miesiąc luty 1953 r. Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu, 6 III 1953 r., k. 147.

⁸⁸ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne [b]yłego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne za okres od 1 III – 31 III 1951 r., Sekcja IV, 1 IV 1951 r., k. 171.

⁸⁹ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport specjalny dotyczący analizy pracy Wydziału IX, 15 XII 1949 r., k. 309.

Struktury

stan ten ulega zmianie. Mjr Ogonowski jako naczelnik tego wydziału do ostatniego okresu czasu pracował starym systemem, nie widząc konieczności przestawienia się na nowe zadania. Obecnie na skutek kontroli i systematycznej pomocy zmienia się poważnie. Posiada na łączności kilka wartościowych jednostek agentury, prowadzi osobiście dwa wstępne rozpracowania o zabarwieniu szpiegowskim. Udziela wydatnej pomocy podległym pracownikom poprzez często odbywane spotkania kontrolne oraz przy opracowaniu planów przedsięwzięć do prowadzonych spraw i zaczepek, tym samym podnosząc poziom operacyjny pracowników podległych mu sekcji, czego w poprzednim okresie (do listopada 1953 r.) nie doceniał. Jako kierownik jednostki nie wykazywał dostatecznej energii i prężności w usprawnieniu pracy samego wydziału, co wyrażało się w tolerowaniu prowadzenia spraw całymi latami bez właściwego celu i wyników. Nazywało się, że wydział prowadzi dużo rozpracowań, a w rzeczywistości nie miały one większej wartości operacyjnej. Stan ten ostatnio został zlikwidowany. Uczęszcza razem z pracownikami swego wydziału do szkoły ogólnokształcącej⁹⁰. Zwracano także uwagę na doraźność podejmowanych działań: „Praca sekcji nie jest odpowiednio zorganizowana, staje się wyrzykowa, wynikająca z różnych doraźnych poleceń kierownictwa wydziału w ramach zewnętrznego zabezpieczenia oraz w sprawach awarii, na co poświęca się dużo czasu”⁹¹.

„Szeptanka”

Wiele doniesień trafiających do UB dotyczyło tzw. wrogiej propagandy: narzekañ na warunki życia i pracy, wypowiedzi negatywnie oceniających władze i Związek Sowiecki. W nielicznych wypadkach kończyły się one skierowaniem sprawy do sądu, trudno było na ich podstawie budować poważne rozpracowania. Nasilenie „wrogiej propagandy” przypadało w czasie ważniejszych wydarzeń politycznych i społecznych zarówno w kraju, jak i za granicą, była to w końcu często reakcja na propagandę w mediach. Negatywne opinie o ZSRS i zapowiedzi wojny zanotowano np. w związku z procesem budapeszteńskim Laszlo Rajka i tzw. klikami titowskiej, akcją „R”, procesem krakowskim czy w sprawie lekarzy kremlowskich⁹². Sytuacja pogorszyła się po przyjeździe grupy pracowników budowlanych zatrudnionych przy budowie kolonii robotniczej dla KK⁹³. Gdy dotyczyło to członków partii i organizacji społecznych, ludzie tacy byli z nich usuwani. Winnych „szeptan-

⁹⁰ *Ibidem*, 059/3981, Akta osobowe Stefana Ogonowskiego, Charakterystyka mjr. Stefana Ogonowskiego, 13 II 1954 r., b.p.

⁹¹ *Ibidem*, 053/692, Sprawozdania miesięczne b[ylego] Wydziału IX w Kowarach do Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 1 I – 30 VI 1951 r., Sprawozdanie miesięczne Sekcji I za okres od dnia 1 IV do 31 IV 1951 r., 1 V 1951 r., k. 119.

⁹² *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX A WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 140.

⁹³ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za m-c wrzesień, 30 IX 1949 r., k. 259.

ki” kierowano do Komisji Specjalnej z wnioskami o skierowanie do obozów pracy, gdzie zapadały wyroki od 14 do 20 miesięcy⁹⁴.

Obok wrogich wypowiedzi pracownicy UB odnotowywali pojawianie się hasel oraz ulotek. W dniach poprzedzających święto 1 Maja 1953 r. w Kowarach pojawiły się np. stare znaczki pocztowe z wizerunkiem Hitlera, o co podejrzewano „rewizjonistów niemieckich zamieszkałych na terenie Kowar”⁹⁵. W maju tego roku zanotowano dwa wypadki zniszczenia gazetek ściennych⁹⁶. We wrześniu w Radoniowie znaleziono ulotki w języku rosyjskim o treści: „Przyjacielu. Ciebie okrąża kłamstwo komunistyczne”, namawiające do słuchania podziemnej radiostacji „Wolna Rosja” i proszące, by nie zwracać uwagi na przerwy w nadawaniu, wynikające z warunków pracy podziemnej, podpisane przez Rewolucyjny Sztab Narodowego Związku Robotniczego⁹⁷. Częstsze przypadki znajdowania ulotek w języku niemieckim, czeskim i rosyjskim notowano od początku 1954 r.⁹⁸

Zarzuty o wrogą propagandę były tematem „dyżurnym”. Każdy potencjalny wróg, sabotażysta, szpieg winny był także pomówień i kłamstw, wymierzonych w organa państwa i partii czy polskie sojusze polityczne. I odwrotnie – podejrzanemu o wrogą propagandę dokładano inne zarzuty, podkreślając jakby, że jest człowiekiem z gruntu nieprzychylnym i niebezpiecznym. Władysława Proksę, brygadzystę w Obieckie 1 (kopalnia „Wolność”), oprócz „szeptanej propagandy” oskarżono np. o „brak nadzoru nad podległym personelem”⁹⁹.

Ostatnie wrogie wypowiedzi pracownicy delegatury zanotowali w czasie wydażeń październikowych 1956 r., nie przewidywano jednak wystąpień czy prowokacji. Agencja donosiła o „słowach krytyki pod adresem specjalistów radzieckich. Dotyczą one przede wszystkim rozrzutności i bezproduktywności w planowaniu, inwestycjach, które miały miejsce raczej w latach ubiegłych. Wskazują personalnie niektórych już wybytych specjalistów jako tych, co rujnowali naszą gospodarkę zakładową, podciągając pod całość stosunków i warunków istniejących i będących w Związku Radzieckim”¹⁰⁰.

⁹⁴ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od 1 I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 141; Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc marzec 1953 r., 7 IV 1953 r., k. 157.

⁹⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc kwiecień 1953 r., 5 V 1953 r., k. 162.

⁹⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc maj 1953 r., 3 VI 1953 r., k. 172.

⁹⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc wrzesień 1953 r., 6 X 1953 r., k. 206.

⁹⁸ AIPN, 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” za m-c marzec 1954 r., 1 IV 1954 r., k. 12.

⁹⁹ AIPN Wr, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Meldunek specjalny do dyrektora Departamentu IV MBP, 28 XII 1950 r., k. 64.

¹⁰⁰ *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Notatka informacyjna dot. sytuacji w obsługiwanych przez nas spec.-obiekach i w terenach przyobiektowych, 24 X 1956 r., k. 261–262.

Sabotaż – awarie

Sposób postępowania ze wspomnianym Władysławem Proksą wynikał z szukania winnych awarii i wypadków, traktowanych jako działalność sabotażową. Znaczenie zwalczania dywersji w gospodarce wzrosło na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, gdy urealniano marksistowską tezę o „zaostrzeniu się walki klasowej”. Kończono realizację planu trzyletniego, wprowadzono plan sześcioletni i wszelkie przeciwności traktowano jako działalność skierowaną przeciwko komunistycznej władzy. Zwiększono liczbę placówek UB w zakładach pracy, pojęcie „wrogiej działalności” stało się bardzo pojemne, mieszcząc „niewykonywanie planów produkcyjnych”, „odstępstwo od licencji radzieckich”, „zorganizowane oszukiwanie odbioru i przepychanie złej produkcji”, „brakoróbstwo i awaryjność”¹⁰¹. Obok awarii i wypadków za sabotaż uznawano także lekceważenie dyscypliny pracy, np. niedbałe przeprowadzanie remontu dla osiągnięcia wysokiego planu produkcyjnego, marnotrawstwo materiałów itp. Sprawdzano celowość tych działań¹⁰².

Zwracano uwagę na wszelkie zdarzenia zagrażające wykonaniu planów produkcyjnych. Wskazywano na złe gospodarowanie materiałami, przedwczesne zużycie maszyn wywołane niedbalstwem¹⁰³. Agentura donosiła w 1953 r. np. o złej organizacji pracy w Rejonie I, gdzie stwierdzono opóźnienia w wywożeniu urobionej masy na hałdę ze względu na zbyt małą liczbę wozów i złą organizację pracy wozaków¹⁰⁴. W 1953 r. podawano, że w Rejonie II produkcja wożona jest bez ochrony, a urobek leży luzem¹⁰⁵. Kontrolowano także sposób przechowywania i wielkość zużycia materiałów wybuchowych, weryfikowano osoby wyznaczane przez okręgowy urząd górniczy na stanowiska prowadzących składy materiałów wybuchowych¹⁰⁶. Stwierdzano bałagan w przechowywaniu i rozchodzie materiałów wybuchowych, tworzenie podręcznych magazynów niezatwierdzonych przez Inspektorat Górniczy, niedostateczne zabezpieczanie materiałów wybuchowych, kradzieże spleonek i lontów¹⁰⁷.

¹⁰¹ Opracowanie Departamentu IV MBP z 15 lipca 1952 r. na temat „wrogiej działalności w gospodarce narodowej (*Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950–1952. Taktyka, strategia, metody*), wybór i oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000, s. 180–192).

¹⁰² AIPN Wr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc marzec 1953 r., 7 IV 1953 r., k. 153.

¹⁰³ Marnotrawstwo potwierdzają sprawozdania z działalności zakładów pisane na wewnętrzne potrzeby kierownictwa i Stałej Komisji ds. Eksploatacji Kopalni Kowarskich.

¹⁰⁴ AIPN Wr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu za okres od I I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 134.

¹⁰⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX A WUBP we Wrocławiu za okres od I I 1953 – 31 I 1953 r., 31 I 1953 r., k. 138.

¹⁰⁶ Upoważniało je do tego rozporządzenie Ministra Przemysłu z dnia 12 XII 1946 r. o przechowywaniu i używaniu w zakładach górniczych materiałów wybuchowych i środków zapalczyczych (DzU 1947, nr 22, poz. 89).

¹⁰⁷ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 30 XI – 31 XII 1949 r., 31 XII 1949 r., k. 288; 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Kierownictwo Wydziału IX miało wiele zastrzeżeń do pracy naczelnika Inspektoratu Górniczego inż. Zbigniewa Białego, który zdaniem UB tolerował lekceważenie przepisów bhp. Wynikiem tego była duża wypadkowość i awarie. W sprawie tych ostatnich prowadzono rozpracowania, które zwykle kończyły się stwierdzeniem, że „odkryto sprawców, ale nie udowodniono, na czyje polecenie działali”¹⁰⁸. Wśród przyczyn wypadków wskazywano głównie pijaństwo¹⁰⁹. Krytyczny stosunek do Inspektoratu Górniczego, wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania wyrażała strona sowiecka. Sprawy przeciwko osobom odpowiedzialnym za wypadki ciągnęły się miesiącami, a i tak wielu podejrzanych zwalniano od odpowiedzialności. Jako przykład podawano fakt, że na siedemnaście spraw z 1951 r. do 15 lutego roku następnego zakończono trzy, z których w dwóch przypadkach oskarżonych uniewinniono¹¹⁰.

Pierwszą większą sprawą prowadzoną przez Wydział IX było oskarżenie kierownictwa Dolnośląskiego Przedsiębiorstwa Energetycznego (DPE) o szpiegostwo, sabotaż i przekupywanie administracji zakładów. DPE wykonywało linie elektryczne, podstacje w Kowarach i Miedziance. Przedsiębiorstwo otrzymywało zlecenia, mimo że nie oferowało najniższej ceny. Jak tłumaczył w śledztwie jego właściciel, Jerzy Smirnow: „Ponieważ Dyrekcji KK zależy przede wszystkim na jak najszybszym ukończeniu budowy, gdyż obecnie urządzenia elektryczne są przeciążone i brak nowej podstacji odbija się poważnie na wydajności produkcji, przeto postanowiono oddać wykonanie budowy podstacji elektrycznej firmie Dolnośląskie Przedsiębiorstwo Elektryczne”¹¹¹.

Już pierwsze zlecenie zostało zakwestionowane przez Centralny Zarząd Przemysłu Hutniczego, bo wedle prawa wszelkie inwestycje powyżej 5 mln złotych musiały być rozstrzygane poprzez przetarg. Dlatego później starano się, by kwota zlecenia nie przekraczała tej sumy. DPE prowadziło prace na rzecz KK do lutego 1949 r., mając poparcie personelu technicznego, szczególnie dyrektora technicznego Gałkina, który już po odnięciu DPE od prac w KK usiłował wpłynąć na zmianę decyzji.

Funkcjonariusze UB podejrzewali, że członkowie komisji odbierającej inwestycje otrzymywali łapówki i dlatego przyzymkali oczy na niedoróbki. Na wniosek Wydziału IX WUBP powołał specjalną komisję, która stwierdziła, że DPE otrzymywała zlecenia mimo wygórowanych cen, stosowała materiały złej jakości, roboty przeprowadzała w sposób niedbały, co wymuszało przedwczesne remonty kapitalne urządzeń. Straty Skarbu Państwa oceniono na 30% ogólnej kwoty wypłaconej firmie. Koszty remontów sięgały także około 30%. Na tym oparto akt oskarżenia, w którym znalazło

---

miesiąc marzec 1953 r., 7 IV 1953 r., k. 154; Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc maj 1953 r., 3 VI 1953 r., k. 170.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec–kwiecień 1949 r.], k. 190.

¹⁰⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VI do dnia 30 VI 1949 r., 30 VI 1949 r., k. 215–216.

¹¹⁰ AP Jelenia Góra, ZPR-1, sygn. 18, Objasnitielnaja zapiska k proizwodstwiennno-techničeskoj diejatielnosti priedprijatia „R-1” za 1951 god i I kwartał 1952 g., b.d., b.p.

¹¹¹ AIPN Wr, 038/4498, t. 1, Akta śledcze p-ko Jerzemu Smirnowowi, Odpis protokołu przetargu ustnego urządzonego przez Dyrekcję Kowarskich Kopalń, 20 IV 1948 r., k. 9.

Struktury

się stwierdzenie o celowym wadliwym wykonaniu prac, by doprowadzić do przerw w działalności KK¹¹².

O ile zarzuty celowego działania na szkodę przedsiębiorstwa nie potwierdzały się, niegospodarność i lekceważenie obowiązków były faktem popartym innymi źródłami. Kiedy jesienią 1949 r. doszło do dwóch wypadków w czasie transportu rudy uranu, Zygmunt Fliśkiewicz, kierownik Warsztatów Elektromechanicznych Kowarskich Kopalń wykonujących puszki do przewożenia urobku, oskarżony został o nadużywanie alkoholu, brak nadzoru, nieprzewiedzenie arkuszy kalkulacyjnych, zaniedbanie czyszczenia blachy z oleju i rdzy. Gdy 5 września 1950 r. znaleziono materiał wybuchowy w puszcze z urobkiem na Obieckie III (kopalnia „Kopaliny”), zarzut dywersji postawiono górnikom Stanisławowi Zwiernikowi i Stefanowi Grzesiakowi¹¹³. W wypadkach uszkodzenia urządzeń i maszyn (sprowadzanych z ZSRS) powoływano komisje, w skład których wchodziłi głównie Rosjanie¹¹⁴.

Szpiegostwo

Powstanie Wydziału IX przypadło na okres narastania szpiegomanii, będącej efektem zaostrzenia się sytuacji międzynarodowej. W pracy MBP oznaczało to przystąpienie do systematycznej kontroli placówek dyplomatycznych, konsulatów, misji repatriacyjno-ekshumacyjnych, charytatywnych, kulturalnych etc.¹¹⁵ Pod kontrolą znaleźć się miały także ośrodki „stanowiące bazę dla pracy obcego wywiadu”, jak: „andersowcy”, „dwójkarze”, „reemigranci”. Zwalczanie szpiegostwa było najważniejszym z zadań aparatu bezpieczeństwa w ZPR-I. Nie wątpiono, że Kowarami interesują się wywiady państw zachodnich. Nasza wiedza na ten temat opiera się jednak wyłącznie na materiałach wytworzonych przez polski aparat represji. Jego funkcjonariusze nie zawsze potrafili (i nie chcieli) odróżnić rzeczywistej współpracy z obcym wywiadem od przygodnych, towarzyskich kontaktów z obcokrajowcami, a w końcu od zwykłej ciekawości, prowadzącej do gromadzenia danych o kopalnictwie uranu. Jako działalność obcego wywiadu potraktowano np. rzekomą próbę otrucia inżyniera sowieckiego zatrudnionego w zakładach¹¹⁶. Dlatego z ostrożnością należy podchodzić do materiałów Departamentu I i podległych mu jednostek w terenie, akt procesowych czy rozpracowań dotyczących szpiegostwa.

Działania Wydziału IX szły w kilku kierunkach – zwracano uwagę na ludzi, którzy interesowali się działalnością zakładów, udzielali takich informacji osobom postronnym, utrzymywali kontakty z obcokrajowcami, placówkami dyplomatycznymi państw zachodnich, korespondowali z zagranicą czy wynosili z zakładu rudę uranu.

¹¹² *Ibidem*, t. 2, Orzeczenie Komisji powołanej przez WUBP we Wrocławiu, 12 VII 1950 r., k. 96 i n.

¹¹³ AIPN Wr, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Meldunek specjalny do dyrektora Departamentu IV MBP, 16 IX 1950 r., k. 41-42.

¹¹⁴ *Ibidem*, Meldunek specjalny do dyrektora Departamentu IV MBP, 29 XII 1950 r., k. 65.

¹¹⁵ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956*, cz. 1: *Lata 1945-1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 154-155; W. Tkaczew, *Powstanie i działalność organów IWP w latach 1943-1948. Kontrwywiad wojskowy*, Warszawa 1994.

¹¹⁶ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec-kwiecień 1949 r.], k. 190.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Dane na ten temat wydział otrzymywał od własnej sieci informacyjnej, z Departamentu I MBP, Wydziału I i Samodzielnej Sekcji Filtracyjnej WUBP oraz placówek powiatowych UB.

Na pierwszego szpiega pracującego dla wywiadu amerykańskiego natknięto się już w styczniu 1948 r. Miał nim być Stefan Burzyński (właśc. Louis Quievreux), reemigrant z Belgii, pracownik kopalni „Wolność”¹¹⁷. Także w tym roku informacje o rozpoczęciu w Polsce wydobywania uranu pojawiły się w prasie emigracyjnej. Ich prawdopodobnym źródłem mogli być przedstawiciele zachodnich placówek dyplomatycznych, pojawiający się głównie w okolicach Kowar pod pretekstem korzystania z usług domów wczasowych i sanatoriów. Byli zatrzymywani na punktach kontrolnych, legitymowani przez funkcjonariuszy wydziału, rejestrowano też robienie przez nich zdjęć. W 1948 r. londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” pisał: „O kopalniach uranu na Dolnym Śląsku dowiedzieliśmy się niedawno z przygód zastępców amerykańskiego attaché wojskowego w Warszawie płk. Jessica i kpt. Rudniaka; podobno usiłowali oni dostać się do okolic, gdzie mieszczą się kopalnie, a nawet mieli zrobić pewną ilość zdjęć, które znalazły się w rękach bezpieki”¹¹⁸. Naczelnik Wydziału IX skarżył się jednak, że w sprawie fotografowania nic nie można było zrobić¹¹⁹. Milicjanci na punktach kontrolnych przepuszczali czasami pojazdy korpusu dyplomatycznego bez kontroli, ich pasażerowie rozmawiali swobodnie z górnikami, co było powodem interwencji naczelnika Ogonowskiego, który ostrzegł komendanta MO przed konsekwencjami takiego postępowania¹²⁰.

Wydział IX reagował na doniesienia o łamaniu przez pracowników tajemnicy służbowej oraz próbach zbierania informacji o zakładach przez osoby z zewnątrz. Każdy z zatrudnionych nawet kilkakrotnie podpisywał zobowiązanie o zachowaniu tajemnicy. Za „gadulstwo” i ujawnienie przed znajomym głębokości kopalń, stanu urządzeń i sposobu transportu rudy Witold Skrzypczak skazany został np. na pięć lat więzienia¹²¹. Wobec braku dostępu na teren kopalń jedynym źródłem informacji mogli być zatrudnieni tam górnicy, wśród których trafiali się informatorzy UB. Taki przypadek spotkał inspektora PZUW z Jeleniej Góry Mariana Gatniejewskiego, który nieświadomie poprosił o pomoc TW „Olszewskiego”. Sprawa ta, nosząca kryptonim „C”, stała się podstawą szersze-

¹¹⁷ *Ibidem*, k. 189. Louis Quievreux *vel* Stefan Burzyński, s. Mariette, ur. 11 IX 1929 r. w Vacguenie (Belgia), górnik, aresztowany 7 II 1948 r., 8 II 1951 r. WSR w Warszawie skazał go na karę śmierci, zamienioną na 15 lat więzienia. Zwolniony w 1954 r. (*Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944–1984*, Lublin 1994, s. 108).

¹¹⁸ *W kopalniach uranu na Dolnym Śląsku pracują tysiące przymusowych robotników*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” [Londyn] 1948, nr 101.

¹¹⁹ ALPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec–kwiecień 1949 r.], k. 189.

¹²⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VIII do dnia 30 VIII 1949 r., 30 VIII 1949 r., k. 243.

¹²¹ Witold Skrzypczak, s. Ludwika i Antoniny, ur. 7 I 1920 r., w czasie wojny na robotach przymusowych w Niemczech. Od października 1946 r. spawacz-ślusarz w kopalni „Bolesław Chrobry” w Wałbrzychu. Od czerwca 1949 r. w kopalni rudy uranu w Rusinowie koło Wałbrzycha. Aresztowany 22 X 1950 r. pod zarzutem zdrady tajemnicy. Sądzony w rozprawie niejawnej pod przewodnictwem por. F. Kapczuka 23 V 1951 r. przed WSR we Wrocławiu. Skazany na 5 lat więzienia. Po zastosowaniu amnestii zmniejszono karę do 3 lat i 4 miesięcy, warunkowo zwolniony 10 IX 1953 r. (ALPN Wr, 21/4485, Akta sądowe Witolda Skrzypczaka, b.p.).

Struktury

go rozpracowania siatki szpiegowskiej, na której czele stać miał jeden z pracowników Dolnośląskiego Zjednoczenia Przemysłu Węglowego z Wałbrzycha. W siatce mieli znajdować się także inni pracownicy PZUW w Jeleniej Górze, pracownicy KK oraz sanatorium przeciwgruźliczego w Bukowcu koło Kowar¹²².

Na przypadki zbierania informacji o zakładach trafiano także przy okazji innych działań. W 1953 r. rozpoczęto rozpracowanie pod kryptonimem „Baza” na jednego z radiometrystów Rejonu I, który zbierał listy imienne pracowników zakładów. Sprawę ujawniono, ponieważ utrzymywał on ścisły kontakt z człowiekiem korespondującym z USA¹²³. Kontrolę pracowników wszczynano także wówczas, gdy kompromitujące materiały nadsyłał Departament I MBP. Tak rozpoczęło się rozpracowanie pod kryptonimem „Zdrada” przeciwko Edmundowi Kuboszkowi. Miał on przesłać do Berlina Zachodniego informacje o kopalni, „która jest pod zarządem radzieckim [...] warunki w tej kopalni są bardzo ciężkie, gdyż robotnicy pracują w wodzie i przy pomocy specjalnych czerpaków wydobywają jakieś materiały, których składników ani wartości nie znają, w pobliżu kopalni nie wolno przechodzić ani się zatrzymywać, gdyż kopalnia ta strzeżona przez wojsko radzieckie. Robotnicy powracający z pracy są ściśle kontrolowani, nawet przy pomocy lamp elektrycznych, którymi są prześwietlani”¹²⁴.

Sprawy takie ciągnęły się miesiącami, nie przynosząc efektów. Pracownicy wydziału ograniczali się do odbierania kolejnych nic niewnoszących doniesień, jak w przypadku magazyniera kopalni w Nowej Rudzie Teofila Kubiaka, który wśród reemigrantów z Francji miał szukać informacji o uranie. Jak pisano, „słaba aktywność służb nie doprowadziła do uzyskania dalszych danych, nie znaleziono związków z obcym wywiadem”¹²⁵.

Po obserwacją UB znajdowały się także osoby, kontaktujące się z placówkami dyplomatycznymi. Dotyczyło to w głównej mierze górników, którzy powrócili z Francji, Belgii i po krótkim pobycie w Polsce, rozczarowani panującymi warunkami, skłonni byli wyjechać z powrotem. W tym celu kontaktowali się z konsulatem francuskim we Wrocławiu lub ambasadą w Warszawie i – w przekonaniu kierownictwa wydziału – „byli na pewno werbowani”¹²⁶. Przekonanie to wynikało m.in. z faktu, że w ocenie kierownictwa wydziału „terenem Kowar szczególnie interesuje się wywiad francuski, który posiada wyczerpujące dane – na terenie Kowar ma systematycznie przychodzić łącznik francuski po materiały [...] wywiad francuski na naszym terenie dysponuje sprawdzoną siecią, przez którą otrzymuje systematycznie materiały szpiegowskie

¹²² AIPN Wr, 053/320-322, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Meldunek specjalny do dyrektora Departamentu IV MBP, 22 IX 1950 r., k. 47–52.

¹²³ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc kwiecień 1953 r., 5 V 1953 r., k. 162.

¹²⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc czerwiec 1953 r., 3 VII 1953 r., k. 182.

¹²⁵ *Ibidem*, 053/677, Analizy spraw prowadzonych przez b[były] Wydział IV po zagadnieniu dywersji i szpiegostwa za lata 1955–[19]56, Analiza spraw o zabarwieniu szpiegowskim prowadzonych przez Wydział IV i odpowiedniki w terenie, 22 XI 1955 r., k. 33.

¹²⁶ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec–kwiecień 1949 r.], k. 192.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

i sieci tej należy szukać właśnie wśród repatriantów”¹²⁷. Oceniano, że wywiad francuski przejął ciężar pracy od wywiadu „angloamerykańskiego”¹²⁸.

Osoby, które nie mogły liczyć na legalny wyjazd, szukały możliwości ucieczki. Miejsca, gdzie prowadzono prace poszukiwawcze i eksploatacyjne, znajdowały się często niedaleko granicy¹²⁹. Przez cały okres działalności wydziału starano się ustalić miejsce punktu przerzutowego, znajdującego się w pobliżu Kowar¹³⁰. Na podstawie doniesień sieci informacyjnej zakładano rozpracowania agencyjno-śledcze na osoby podejrzewane o chęć ucieczki za granicę. Nosily one np. kryptonimy „Zbieg”, „Przejsie”, „Szkot” czy „R-2”¹³¹. W lipcu 1951 r. zatrzymano Edmunda Dmocha, Jana Bujaka i Tadeusza Nędzę-Nowickiego, oskarżając ich o próbę ucieczki do Niemiec Zachodnich i chęć przekazania informacji o zakładach w Kowarach wywiadowi amerykańskiemu¹³². Osoby, które nielegalnie przekroczyły granicę, a następnie powróciły do Polski, były podejrzewane o nawiązanie kontaktu z zachodnim wywiadem. O to właśnie oskarżano m.in. Franciszka Arendta, który miał zaoferować swe usługi wywiadowi francuskiemu i powrócić do Polski. 20 stycznia 1954 r. został skazany przez WSR we Wrocławiu na karę śmierci¹³³.

Podobnie jak zdradę tajemnicy oraz kontakty z obcokrajowcami traktowano przypadki wynoszenia przez pracowników rudy uranu. Obok kontroli specjalnymi aparata-

¹²⁷ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc kwiecień 1953 r., 5 V 1953 r., k. 166.

¹²⁸ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Raport mjr. S. Ogonowskiego do dyrektora Departamentu IV MBP [marzec–kwiecień 1949], k. 189.

¹²⁹ *Ibidem*, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc marzec 1953 r., 7 IV 1953 r., k. 153.

¹³⁰ *Ibidem*, k. 155.

¹³¹ *Ibidem*, Sprawozdanie za miesiąc luty 1953 r. Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu, 6 III 1953 r., k. 149; Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc sierpień 1953 r., 4 IX 1953 r., k. 204; Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc listopad 1953 r., 4 XII 1953 r., k. 219; 01206/181, Meldunki specjalne Wydziału IX Dep. IV R-1 Kowary za 1950 r., Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, t. 2, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP we Wrocławiu za m-c styczeń 1954 r., 4 II 1954 r., k. 2–3.

¹³² Jan Bujak, s. Stanisława, ur. 31 V 1931 r. Aresztowany 13 VII 1951 r. pod zarzutem chęci ucieczki do Niemiec w celu przekazania Amerykanom informacji o Kowarach. Skazany przez WSR we Wrocławiu 28 IX 1951 r. na 8 lat więzienia, zwolniony na mocy amnestii 4 V 1956 r.; Edmund Dmoch, s. Antoniego, ur. 28 VII 1930 r. Aresztowany pod podobnymi zarzutami co Bujak, skazany w tym samym procesie na 10 lat więzienia, zwolniony 13 VII 1961 r.; Tadeusz Nędza-Nowicki, s. Jana, ur. 2 X 1932 r. w m. Janowo, pow. Tczew. Aresztowany pod tymi samymi zarzutami 14 VII 1951 r., skazany w tym samym procesie na 8 lat więzienia, zwolniony warunkowo 9 IV 1955 r. (AIPN Wr, 21/4635, Akta sądowe Edmunda Dmocha i innych, b.p.).

¹³³ AIPNWr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc kwiecień 1953 r., 5 V 1953 r., k. 165–167. Franciszek Arendt „Rednarski”, s. Michała, ur. 2 VII 1928 r. w Rajgrodzie, z zawodu ślusarz. Kara śmierci została zamieniona na karę dożywotniego więzienia, następnie skrócona do 12 lat pozbawienia wolności. Zwolniony w 1964 r. (*Informator o osobach skazanych za szpiegostwo...*, s. 239).

Struktury

tami czy wykorzystywania sieci informacyjnej organizowano co jakiś czas rewizje w domach osób podejrzanych. W październiku 1949 r. kawałki rudy znaleziono na przykład u kierownika Wydziału Personalnego Tomczyka, który tłumaczył się, że zabrał je sobie na pamiątkę¹³⁴. Duże znaczenie miały w takich wypadkach donosy tajnych współpracowników.

Jeden z pracowników kopalni w Miedziance, Józef Krawczyk, starał się o pozwolenie na wyjazd do rodziny w Kanadzie, dlatego umieszczono wokół niego kilku agentów. Wśród doniesień znalazła się informacja o wynoszeniu przez niego uranu z kopalni. W lutym 1950 r. potwierdziło to zatrzymanie Krawczyka przez wartownię oraz rewizja w domu¹³⁵. W czasie śledztwa przyznał się do winy i wskazał kilka znanych mu przypadków posiadania cennego surowca przez górników kopalni w Miedziance. Potwierdzało to tylko doniesienia agentury, w których dość często pojawiały się dane o tego typu „przestępstwach”¹³⁶.

Kontekst kowarski pojawił się w kilku dużych procesach, jakie wytoczono w Polsce przeciwko Polakom i obcokrajowcom oskarżonym o zbieranie danych wywiadowczych. W 1949 r. Departament I MBP mógł pochwalić się rozbiciem francuskiej siatki szpiegowskiej działającej w całym kraju. Pracę wywiadowczą na Dolnym Śląsku koordynowała obywatelka francuska i pracownica konsulatu we Wrocławiu Yvonne Bassaler. W czasie śledztwa okazało się, że wśród obiektów interesujących wywiad francuski były kopalnie kowarskie. Starania o uzyskanie próbek wydobywanej rudy uranu zakończyły się sukcesem, do wyniesienia kilku bryłek przyznał się niemiecki inżynier, były dyrektor okręgu górniczego w Wałbrzychu Wilhelm Hild¹³⁷.

Ślad francuski pojawił się także w sprawie przeciwko wspomnianemu Jerzemu Smirnowowi, właścicielowi Dolnośląskiego Przedsiębiorstwa Energetycznego. Prowadząc działalność handlową, nawiązał on łączność z przedstawicielami rządów państw zachodnich organizującymi w Polsce rewindykację majątku. W ocenie UB pod tą przykrywką działać miała siatka wywiadowcza. Zadaniem Smirnowa miała być m.in. pomoc w dostaniu się na teren zakładów francuskiemu inżynierowi o nazwisku Joppe poprzez wpisanie go na listę własnych pracowników. Na tej podstawie wyrobić mu miał przepustkę do kopalni „Wolność”, gdzie firma Smirnowa wykonywała prace zlecone. Naczelnik Wydziału IX przyznał, że było to możliwe

¹³⁴ *Ibidem*, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 30 IX do 31 X 1949 r., 31 X 1949 r., k. 269.

¹³⁵ *Ibidem*, 038/3585, Akta śledcze p-ko Józefowi Krawczykowi. Józef Krawczyk, s. Wojciecha, ur. 19 III 1916 w Nieszkowicach Wielkich, pow. Bochnia.

¹³⁶ *Ibidem*, 053/269–270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc wrzesień 1953 r., 6 X 1953 r., k. 208.

¹³⁷ *Ibidem*, 038/2919, Akta kontrolno-śledcze w sprawie Yvonne Bassaler i innych, b.p.; D. Jarosz, M. Pasztor, *Robineau, Bassaler i inni. Z dziejów stosunków polsko-francuskich w latach 1948–1953*, Toruń 2001, s. 153. Yvonne Bassaler, c. Antoine’a, ur. 28 VIII 1920 r. we Francji, z zawodu pielęgniarzka, w Polsce zatrudniona we francuskich placówkach dyplomatycznych, skazana przez WSR we Wrocławiu w 1949 r. na 9 lat więzienia; Wilhelm Hild, s. Piotra, ur. 25 VI 1901 r. we Francji, narodowości niemieckiej, inżynier, aresztowany 18 III 1949 r., skazany przez WSR we Wrocławiu na 6 lat więzienia, zwolniony w 1955 r.

do przeprowadzenia. W śledztwie Smirnow przyznał się do pomocy w wyniesieniu przez inż. Joppe dwóch kawałków rudy uranu. Kilka dni później w obecności naczelnika Wydziału III Departamentu I MBP mjr. Kwolika zeznania te odwołał, stwierdzając, że zostały złożone pod przymusem po zastosowaniu na rozkaz szefa WUBP konwejera. Istnienia siatki szpiegowskiej nie udało się funkcjonariuszom UB potwierdzić¹³⁸.

Do zbierania informacji o kopalniach w Kowarach przyznali się także związani z wywiadem anglosaskim członkowie siatki szpiegowskiej Włodzimierza Turskiego, zatrzymanego 11 kwietnia 1951 r. podczas próby przekroczenia granicy¹³⁹. Zorganizowana przez niego grupa zbierała dane z dziedziny wojskowości, przemysłu, nastrojów społecznych, sytuacji duchowieństwa i rozsyłała nielegalne broszury. Zadanie opracowania kopalni uranu otrzymał Jerzy Komorowski, którego rodzina posiadała dom w pobliskich Bierutowicach. Komorowski sam wykonał szkic rozmieszczenia budynków kopalni „Wolność” w Kowarach podczas przejazdu pociągiem¹⁴⁰, zebranie dokładniejszych informacji zlecił on kilku osobom mającym dostęp do zakładów. Zatrudniony tam Zygmunt Gorczyca przekazał dane o rozmieszczeniu szybów, garaży, warsztatów, osiedla robotniczego, gatunkach wydobywanej rudy oraz liczbie zatrudnionych pracowników. Współpracująca z Komorowskim Krystyna Milde dzięki inż. Władysławowi Blumtrytowi otrzymała informacje dotyczące tygodniowego wydobywania i procesu produkcji w tych kopalniach, sposobach i miejscach wywożenia rudy uranowej, o wypadku w jednym z szybów oraz o przebiegu budowy osiedli robotniczych i zarobkach w kopalniach kowarskich¹⁴¹. Materiały te wysyłane były w okładkach książek do Salzburga, do centrali wywiadu. Turski i Komorowski skazani zostali na karę śmierci, Milde na 12, Gorczyca, Sikorski i Blumtrytt na 6 lat więzienia¹⁴².

W sprawie Bassaler i Turskiego Wydział IX prowadził działania o charakterze pomocniczym. Skromna obsada i słabe przygotowanie funkcjonariuszy Wydziału IX nie pozwalały na samodzielne rozpracowywanie spraw o charakterze szpiegow-

¹³⁸ AIPN Wr, 038/4498, Akta śledcze Jerzego Smirnowa, Raport w sprawie Smirnowa Jerzego, 30 VI 1951 r., k. 262.

¹³⁹ Jerzy Komorowski, s. Wiktora, ur. 5 VI 1923 r. w Łomży, aresztowany 16 IV 1951 r., skazany przez WSR we Wrocławiu 21 XI 1951 r. na karę śmierci, wyrok wykonano 15 IV 1952 r. we Wrocławiu; Zygmunt Gorczyca, s. Józefa, ur. 9 IV 1931 r. w Krośnie; Krystyna Milde, c. Bogumiła, ur. 10 X 1923 r. w Warszawie; Włodzimierz Turski, s. Jana, ur. 15 XI 1926 r. w Toruniu.

¹⁴⁰ Linia kolejowa z Kamiennej Góry do Jeleniej Góry ciągnie się wzdłuż terenów kopalni.

¹⁴¹ AIPN Wr, 039/224, t. 3, Akta agencyjnego rozpracowania W. Turskiego i innych, Doniesienie agenta celnego ps. „Amper” z dnia 26 IV 1951 r., k. 18. Zob. także k. 5, 39 i 114. Krystyna Milde, c. Bogumiła, ur. 10 X 1922 r., aresztowana 17 IV 1951 r., wyrokiem WSR we Wrocławiu z 27 X 1951 r. skazana na 12 lat więzienia, na mocy amnestii złagodzona karę do 8 lat, zwolniona po amnestii w 1956 r.

¹⁴² *Ibidem*, 1/491, Akta więzienia Krystyny Milde, Wyciąg wyroku WSR we Wrocławiu w sprawie W. Turskiego, J. Komorowskiego, K. Milde, Z. Gorczycy, W. Sikorskiego, W. Blumtrytta, 27 XI 1951 r., k. 13. Władysław Blumtrytt, s. Konstanetgo, ur. 24 I 1908 r., skazany przez WSR we Wrocławiu 27 XI 1951 r. na 6 lat więzienia, zwolniony warunkowo w 1954 r. Zmarł 24 XII 1976 r.; Zygmunt Gorczyca, s. Józefa, ur. 9 IV 1931 r. w Krośnie, aresztowany 19 IV 1951 r., skazany przez WSR we Wrocławiu 27 XI 1951 r. na 12 lat więzienia, na mocy amnestii karę zmniejszono o połowę, zwolniony w 1957 r. Wyrok na Turskim i Komorowskim został wykonany. Karę Milde w 1956 r. złagodzono do 8 lat więzienia

Struktury

skim, wymagających działania na szerszym terenie, z wykorzystaniem dużych środków. Dowodem na to była sprawa prowadzona od sierpnia 1949 r. przeciwko Lidii Krzyżanowskiej i Romanowi Floriańskiemu (Floryańskiemu), pracownikom Kopalni Kowarskich. Jej podstawą były zeznania Krzyżanowskiej na temat tajnej organizacji o charakterze szpiegowskim działającej w całym kraju¹⁴³. Wśród członków grupy mieli być także pracownicy zakładów, którzy w pierwszych przesłuchaniach potwierdzili zeznania Krzyżanowskiej. Na tej podstawie, w porozumieniu z PUBP w Jeleniej Górze zorganizowano kilka zasadzek w miejscach zamieszkania figurantów sprawy. Naczelnik Wydziału IX mjr Ogonowski proponował jednak stworzenie odrębnej grupy operacyjnej, „gdyż wydział ze względu na bieżącą pracę nad ochroną i rozpracowaniem obiektów nie może w dalszym ciągu angażować się w tej sprawie”¹⁴⁴. W czasie śledztwa wszyscy zatrzymani odwołali zeznania, utrzymując, że znajomości między nimi mają charakter towarzyski. Sama Krzyżanowska kilkakrotnie zmieniała zeznania¹⁴⁵. Na początku 1950 r. prowadzący śledztwo wskazali, że nie stwierdzono współpracy z obcym wywiadem, a jej zeznania są fikcją i dowodzą jedynie wielkiej fantazji. Osoby rozpracowywane trafiły wprawdzie przed oblicze sądu, ale za inne przestępstwa¹⁴⁶.

W związku ze zbieraniem informacji o kopalniach uranu skazanych było więcej osób: Bronisław Krupa, Franciszek Szczurek, Antoni Żmura, Kazimierz Niezgódka, Zenon Waloch, Stanisław Wardak, Rudolf Hielscher¹⁴⁷.

¹⁴³ *Ibidem*, 024/5115, Akta w sprawie Lidii Krzyżanowskiej, Protokół przesłuchania Lidii Krzyżanowskiej, 4 VIII 1949 r., k. 17. Roman Floriański (Floryański), s. Zenona, ur. 1 V 1909 r., w czasie wojny na terenie Niemiec, nast. służył w kompaniach wartowniczych w Heidelbergu, gdzie miał zostać zwerbowany przez wywiad amerykański. Aresztowany 6 VIII 1955 r., skazany przez WSR we Wrocławiu na 7 lat więzienia, ułaskawiony 27 V 1955 r.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 024/4051, Akta operacyjne w sprawie Lidii Krzyżanowskiej, Meldunek o likwidacji doraźnej do dyrektora Departamentu IV MBP, 11 VIII 1949 r., k. 27–33.

¹⁴⁵ *Ibidem*, Relacja ze sprawy Krzyżanowskiej Lidii i tow., 4 X 1949 r., k. 57–59; Protokół przesłuchania Lidii Krzyżanowskiej, 30 IX 1949 r., k. 299; Plan przedsięwzięć operatywnych do sprawy Krzyżanowskiej Lidii i tow., 12 X 1949 r., k. 73; Doniesienie TW „Myszka”, 6 X 1949 r., k. 141; Protokół przesłuchania Lidii Krzyżanowskiej, 15 XI 1949 r., k. 336–337.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 038/2531, t. 2, Akta kontrolno-śledcze w sprawie Romana Floryańskiego, Pismo do Departamentu I Wydziału II MBP, 17 II 1950 r., k. 28–29.

¹⁴⁷ Rudolf Hielscher, s. Augusta, ur. 1 I 1905 r. w Oklitz, narodowości niemieckiej, ślusarz, skazany przez WSR we Wrocławiu na 12 lata więzienia; Bronisław Krupa, s. Józefa, ur. 31 VII 1920 r., z zawodu stolarz, aresztowany 8 II 1952 r., skazany 23 VI 1952 r. przez WSR w Katowicach na 6 lat więzienia, karę złagodzone do 4 lat więzienia, zwolniony warunkowo w 1954 r.; Franciszek Szczurek, s. Franciszka, ur. 11 III 1916 r., pracownik kopalni „Wiktoria” w Wałbrzychu, członek siatki Edmunda Midleja, aresztowany 1 I 1952 r., 13 II 1952 r. WSR w Katowicach skazał go na karę śmierci, wyrok wykonano 15 VI 1952 r.; Kazimierz Niezgódka, s. Wawrzyńca, ur. 26 XII 1918 r., technik budowlany, skazany 22 XI 1948 r. przez WSR w Warszawie na 15 lat więzienia, karę złagodzone w 1951 r. do 5 lat; Zenon Waloch, s. Stanisława, ur. 29 IX 1923 r., aresztowany 11 XII 1948 r., 27 IV 1949 r. skazany przez WSR we Wrocławiu na 6 lat więzienia; Stanisław Wardak, s. Ludwika, ur. 7 I 1919 r. w Droźgowie, aresztowany 12 VI 1948 r., skazany przez WSR w Warszawie 26 II 1949 r. na karę śmierci, karę zmieniono na dożywocie, zwolniony w 1956 r.; Antoni Żmura, s. Weroniki, ur. 9 VI 1904 r., aresztowany 28 II 1952 r., skazany przez WSR w Opolu w 1952 r. na dożywotnie więzienia, zwolniony warunkowo w grudniu 1966 r. (*Informator o osobach skazanych za szpiegostwo...*).

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Podtekstów politycznych doszukiwano się także w innych sprawach. 24 grudnia 1949 r. posterunek MO w Kowarach zaatakowała grupa kilkudziesięciu członków SP, którzy chcieli odbić zatrzymanych w areszcie kolegów¹⁴⁸. 16 kwietnia 1951 r. około 120 robotników pracujących przy budowie osiedla dla górników przerwało pracę z powodu niewypłacenia im dodatku specjalnego z tytułu rozłąki z rodziną. Po zbadaniu sprawy okazało się, że zasiłki się nie należą. Sekcja IV razem z grupą operacyjną z WUBP prowadziła dochodzenie przez dwa tygodnie, inspiracji politycznej nie wykryto.

W lutym 1953 r. do kopalni „Staszic” oddelegowano referenta Bocheńskiego. Pracownicy ZPR-1 byli tam bowiem źle traktowani, wyzywani od „Iwanów”, jednego z nich pobito, odmówiono sprzedaży chleba i innych produktów w sklepach kopalni „Staszic”¹⁴⁹. W maju 1953 r. rozpoczęto rozpracowanie wstępno-agencyjne pod kryptonimem „Zespół” przeciwko Celestynowi Hliniakowi, podejrzanemu m.in. o przynależność do łoża masońskiej, opierając się jedynie na relacjach informatorów¹⁵⁰. Działania operacyjne trwały do marca 1954 r., kiedy „zgodnie z decyzją szefa WUBP Wrocław” zostały zaniechane, „ponieważ stawiane zarzuty figurantowi okazały się nieprawdziwe”¹⁵¹.

Współpraca z innymi jednostkami aparatu bezpieczeństwa

Specyficzna struktura Wydziału IX powodowała, że jego funkcjonariusze prowadzili działania operacyjne na terenach podległych innym jednostkom UB. Mimo podległości Departamentowi IV MBP do czerwca 1951 r. sprawozdania z funkcjonowania wydziału trafiały także na biurko szefa WUBP we Wrocławiu. Niewielka obsada poszczególnych sekcji zmuszała więc do współpracy w działaniach operacyjnych, zbieraniu informacji, zatrzymaniach, organizowaniu zasadzek. Korzystano także z aresztów PUBP i więzień. Kiedy w nocy z 21 na 22 października 1950 r. przeprowadzono akcję aresztowania kilkunastu osób z różnych rejonów pod zarzutem wrogiej propagandy, posiadania broni, działalności w nielegalnej organizacji, dziesięć osób odstawiono do więzienia w Jeleniej Górze, a siedem do aresztu PUBP w Bystrzycy Kłodzkiej¹⁵². Zdarzały się przy tym nieporozumienia, kiedy tą samą osobą zaintereso-

¹⁴⁸ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 30 XI – 31 XII 1949 r., k. 290–291.

¹⁴⁹ *Ibidem*, 053/269–270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie za miesiąc luty 1953 r. Wydziału IX „A” WUBP we Wrocławiu, 6 III 1953 r., k. 150–151.

¹⁵⁰ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału IX „A” we Wrocławiu za miesiąc maj 1953 r., 3 VI 1953 r., k. 173–174.

¹⁵¹ AIPN, 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP Wrocław za m-c marzec 1954 r., 1 IV 1954 r., k. 16.

¹⁵² AIPN Wr, 053/320–322, Raporty i meldunki specjalne Wydziału IX Departamentu IX MBP, Raport mjr. S. Ogonowskiego do szefa WUBP we Wrocławiu, 22 X 1950 r., k. 2–5. Aresztowano wówczas: Zygmunta Rzepeckiego, Zygmunta Fliśkiewicza, Jana Kwiatkowskiego, Stanisława Urbaniaka, Aleksandra Kawalerowskiego, Bazylego Piotrowicza, Czesława Michałkiewicza, Witolda Skrzypczaka, Jana Lisa, Mariana Jurkiewicza, Edwarda Kalke, Alfonsa Kmicieka,

Struktury

wane było MBP lub poszczególne jednostki powiatowe UB, o czym Wydział IX nie był informowany¹⁵³. Generalnie współpraca nie była zadowalająca.

W 1955 r. usiłowano zmienić zasady współdziałania i przesłano do jednostek powiatowych w Jeleniej Górze, Lwówku Śląskim, Wałbrzychu, Kamiennej Górze i Nowej Rudzie wytyczne z wykazami osób, które należało wziąć pod obserwację operacyjną, meldując jednocześnie o wynikach. Kierownictwo WUdsBP we Wrocławiu zorganizowało także w Kowarach specjalną naradę z kierownikami jednostek, na której omówiono formy i sposoby zabezpieczenia obiektów w poszczególnych powiatach. Na tym współpraca się skończyła, poza Delegaturą we Lwówku żaden z urzędów nie przesłał do Kowar informacji o realizacji wytycznych. Sporadyczne konsultacje prowadzono też z kierownictwem placówki powiatowej w Jeleniej Górze¹⁵⁴.

Pomocy delegaturze udzielał natomiast Wydział II Departamentu IV KdsBP, którego funkcjonariusze (m.in. były pracownik Wydziału IX – kpt. Władysław Przeździak) przyjeżdżali co dwa miesiące, by pomagać w opracowaniu kombinacji operacyjnych czy sporządzaniu planów operacyjnych przedsięwzięć i uczestniczyli w spotkaniach kontrolnych z agenturą¹⁵⁵.

* * *

Wysiłki skierowane na utrzymanie w tajemnicy profilu kowarskich zakładów wydobywczych przyniosły sukces jedynie w odniesieniu do obywateli polskich. Dla rządów krajów zachodnich i opinii międzynarodowej fakty związane z wydobywaniem w Polsce rudy uranu były znane niemalże od początku. Informacje płynęły zarówno od służb wywiadowczych, jak i zagranicznych dziennikarzy: „Urzednicy ambasady amerykańskiej, którzy niedawno wyjeżdżali w ten rejon, byli zatrzymywani niejednokrotnie, a dokumenty ich były poddawane skrupulatnemu badaniu”. Przedruki artykułów znajdowały się w polskiej prasie emigracyjnej. Powołując się na doniesienia „New York Timesa”, informowano o miejscach, gdzie rudę wydobywano. We wrześniu 1948 r. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” cytował szkockiego „Scotsmana”, poinformowanego przez swego warszawskiego korespondenta o przybyciu do Polski specjalistów od energii atomowej na czele z prof. Siergiejem Iwanowem, a także o kontroli ruchu ludności i zwiększeniu zatrudnienia w Krzyżatce¹⁵⁶. O tym, że w Kowarach wydobywa się rudę uranu i wykorzystuje się ją do „produkcji atomu”, wiedzieli także mieszkańcy okolicznych miejscowości, Miedzianki czy Łądka Zdroju.

Stefana Pajewskiego, Stanisława Wierciocha, Zygmunta Sibke, Henryka Zielińskiego, Stanisława Sienkiewicza.

¹⁵³ AIPN, 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP Wrocław za miesiąc kwiecień 1954 r., 3 V 1954 r., k. 24.

¹⁵⁴ AIPN Wr, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Protokół z dokonania kontroli całokształtu pracy operacyjnej Delegatury nr 10 WUdsBP we Wrocławiu, 18 IX 1956 r., k. 236–237.

¹⁵⁵ *Ibidem*, k. 238.

¹⁵⁶ *W kopalniach uranu na Dolnym Śląsku pracują tysiące przymusowych robotników*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” [Londyn] 1948, nr 101; *Kopalnie rudy uranowej w Polsce pod nadzorem techników sowieckich*, *ibidem*, nr 212. Krzyżatka to pierwsza powojenna nazwa Kowar.

Obsada personalna Wydziału IX

Od 1949 r. w poszczególnych sekcjach zatrudnionych było od dwóch do sześciu funkcjonariuszy, pozbawionych środków transportowych i pomocy maszynistek. W 1949 r. zatrudnienie wahało się między 22 a 25 funkcjonariuszami, w czerwcu 1951 r. liczba ta sięgnęła 31 osób¹⁵⁷. Najliczniej obsadzona była Sekcja IV, najślabiej VII, w której przez dłuższy czas pracował tylko jeden funkcjonariusz. Kierownictwo wydziału wskazywało, że jest to liczba zbyt mała w stosunku do obszaru działania i stawianych zadań. To właśnie z braku kadr na kierowniczych stanowiskach pojawiali się ciągle ci sami ludzie. Ewentualne zmiany miały charakter kosmetyczny bądź wynikały z przypadków losowych (np. choroby).

We wrześniu 1949 r. problem ten jawił się szczególnie dramatycznie. Do budowy osiedla górniczego w Kowarach sprowadzono sporą grupę robotników (szacowano ich liczbę na około 2000), w dużej części pochodzących z Rzeszowszczyzny, Lubelszczyzny i Kielecczyny. Obawiano się więc wrogich wystąpień politycznych. Zanotowano jednak głównie sygnały o wzroście drobnej przestępczości, kradzieżach, awanturach z kobietami, pijaństwie. Pogorszyła się też sytuacja aprowizacyjna¹⁵⁸.

We wrześniu 1956 r. w Delegaturze nr 10 w Kowarach zatrudniano ogółem 17 osób, w tym 10 oficerów operacyjnych (na 12 etatów), sekretarkę, maszynistkę, szofera i czterech wartowników¹⁵⁹.

Mimo specjalnego znaczenia Kopalni Kowarskich nie prowadzono selekcji osób kierowanych do Kowar. Trafiali tu zarówno ludzie „z przydziału”, jak i przenieszeni dyscyplinarnie za wykroczenia w innych jednostkach, osoby ze schorzeniami, którym miał pomóc górski klimat, absolwenci szkół MBP, przydzielani poszczególnym funkcjonariuszom w celu zdobycia doświadczeń w pracy operacyjnej¹⁶⁰. Służba w oddalonym zakątku Dolnego Śląska nie była zbyt ponętna, dlatego wielu z nich starało się o zmianę przydziału, motywując to względami rodzinnymi, zdrowotnymi czy brakiem możliwości dalszego kształcenia¹⁶¹.

Przygotowanie pracowników operacyjnych wydziału nie odbiegało poziomem od funkcjonariuszy zatrudnionych w jednostkach powiatowych. W 1949 r. naczelnik wydziału skarżył się, że cała praca pisarska (sprawozdawczość) spadała na kierownictwo, gdyż pracownicy mieli podstawowe problemy z napisaniem porządne-

¹⁵⁷ W tym troje pracowników nieoperacyjnych: szofera i dwie maszynistki.

¹⁵⁸ AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP za 1949 r., Sprawozdanie miesięczne do dyrektora Departamentu IV MBP, 30 IX 1949 r., k. 249.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Protokół z dokonania kontroli całokształtu pracy operacyjnej Delegatury nr 10 WUdsBP we Wrocławiu, 18 IX 1956 r., k. 232.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 053/408, t. 1, Zarządzenia, rozkazy, raporty WUBP za okres od lipca do grudnia 1954 r., Rozkaz personalny z dnia 19 X 1954 r., 19 X 1954 r., k. 132; AIPN Wr, 056/256, Akta osobowe Zenona Ciapy, Wniosek referenta Wydziału Kadr i Szkolenia do Kierownika WUdsBP we Wrocławiu w sprawie ppor. Zenona Ciapy, 16 IV 1956 r., k. 48.

¹⁶¹ Eugeniusz Tuchowski po zatrudnieniu w sierpniu 1949 r. w ciągu pierwszego miesiąca wysłał np. dwa podania o przeniesienie na inny teren (AIPN Wr, 053/372, Sprawozdania Wydziału IX do Departamentu IV MBP, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia 1 VIII do dnia 30 VIII 1949 r., 30 VIII 1949 r., k. 234).

Struktury

go sprawozdania, robili błędy ortograficzne i stylistyczne. Ich raporty musiały być wielokrotnie poprawiane, a zajmował się tym sam naczelnik¹⁶².

Środkiem zaradczym miały być szkolenia polityczno-wychowawcze, doksztalcenie, prasówki, odprawy prowadzone przez naczelnika wydziału. Liczono także na zaangażowanie w szkolenia wydziałowej komórki PZPR. Tematyka szkoleń w Kowarach nie odbiegała od praktyki w całym kraju i dotyczyła głównie sposobów postępowania z agenturą i jej doniesieniami. Pojawiały się zatem takie tematy jak „Kierowanie siecią” czy „Opracowanie doniesień”¹⁶³. W październiku 1949 r. prowadzono np. zajęcia „Organizacja pracy z agenturą” z wykorzystaniem materiałów pomocniczych, które przesłano poszczególnym sekcjom¹⁶⁴. Egzamin 28 grudnia tego roku ujawnił brak głębszej znajomości materiału kursu, a ogólny poziom oceniony został jako „ledwie dostateczny”. Ogonowski raportował w związku z tym, że nowe szkolenia poprowadzi osobiście, ponadto zaproponował odbywanie cotygodniowych prasówek wspólnie z oficerami KBW.

Raz w miesiącu odbywały się odprawy dla kierowników sekcji. Omawiano na nich przede wszystkim działalność poszczególnych jednostek, stan agentury, przykłady form wrogiej działalności, odczytywano rozkazy specjalne MBP. W ramach kształcenia ogólnego prowadzono także nauczanie języka rosyjskiego i polskiego. W przypadku rosyjskiego było to o tyle zasadne, że stanowiska merytoryczne (kadra inżynierska, techniczna) zajmowali obywatele sowieccy, z którymi pracownicy UB stykali się choćby przy okazji badania różnego rodzaju awarii. Funkcjonariusze Wydziału IX byli także szkoleni pod kątem specyfiki zakładów, jakie ochraniali. Do sierpnia 1953 r. pracownicy ZPR-1 prowadzili np. zajęcia na temat pracy i płacy, higieny i bezpieczeństwa pracy, mechanizacji górnictwa, kopalnictwa rud¹⁶⁵. Pod koniec działalności delegatury na dziesięciu oficerów operacyjnych wykształcenie średnie miało pięciu, wszyscy natomiast przeszli przeszkolenie zawodowe, głównie w ośrodku w Legionowie¹⁶⁶.

W Wydziale IX obowiązywał tradycyjny system nagradzania i karania funkcjonariuszy. Okazją do nagród były przede wszystkim rozmaite świeckie święta i rocznice. Analiza kilkudziesięciu akt osobowych oraz rozkazów personalnych wskazuje natomiast na sporadyczne wypadki nagradzania za osiągnięcia w pracy operacyjnej. Problemy dyscyplinarne dotyczyły pijaństwa, nadużywania władzy, niewykonywania poleceń służbowych oraz złego prowadzenia sieci informacyjnej.

* * *

¹⁶² *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne za okres od dnia I VI do dnia 30 VI 1949 r., 30 VI 1949 r., k. 220.

¹⁶³ AIPN, 01206/181, t. 2, Sprawozdania Wydziału IX WUBP Wrocław, Sprawozdanie Wydziału IX „K” WUBP Wrocław za m-c styczeń 1954 r., 4 II 1954 r., k. 5.

¹⁶⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie miesięczne Wydziału IX Departamentu IV MBP za okres od 30 IX do 31 X 1949 r., 31 X 1949 r., k. 270.

¹⁶⁵ AIPN Wr, 053/269-270, Sprawozdania miesięczne Wydziału IX „A” WUBP do Departamentu IX MBP za I–VI 1953 r., Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc lipiec 1953 r., 4 VIII 1953 r., k. 199.; Sprawozdanie Wydziału IX „K” we Wrocławiu za miesiąc sierpień 1953 r., 4 IX 1953 r., k. 205.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 032/464, Zakłady R-2 Radoniów, Protokół z dokonania kontroli całokształtu pracy operacyjnej Delegatury nr 10 WUdsBP we Wrocławiu, 18 IX 1956 r., k. 232.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Delegaturę nr 10 w Kowarach zlikwidowano w grudniu 1956 r. Materiały obiektu „R-1” złożono w archiwum Wydziału X¹⁶⁷. Zabezpieczeniem zakładów zajął się Referat ds. Bezpieczeństwa Publicznego Komendy Powiatowej MO w Jeleniej Górze, na czele którego stanął kpt. Michał Polak, ostatni kierownik kowarskiej delegatury. 26 sierpnia 1957 r. założono teczkę obiektową na Zakłady Przemysłowe R-1 w Kowarach¹⁶⁸.

Funkcjonariusze Wydziału IX Departamentu IV MBP/ Wydziału IX „K” WUBP we Wrocławiu z siedzibą w Kowarach

Wykaz sporządzono na podstawie rozkazów personalnych ministra BP, rozkazów personalnych szefa WUBP we Wrocławiu, akt osobowych funkcjonariuszy oraz sprawozdań Wydziału IX/Delegatury nr 10 w latach 1948–1956¹⁶⁹.

Zdzisław Aniołek, chor., ur. 19 VII 1928 r. w Murowanej Goślinie, pow. Oborniki.

Referent Sekcji III i Sekcji IV, referent operacyjny Delegatury ds. BP nr 10 w Kowarach (1 IV 1955 – 1 VIII 1955), komendant ochrony delegatury. Zwolniony 31 XII 1956 r.

W związku ze słabą pracą operacyjną przeniesiono go na stanowisko komendanta ochrony, w zakresie jego obowiązków było także nadawanie i odbieranie depeesz.

¹⁶⁷ *Ibidem*, Pismo kierownika Delegatury nr 10 we Wrocławiu do naczelnika Wydziału X WUBP we Wrocławiu, 27 XII 1956 r., k. 7.

¹⁶⁸ *Ibidem*, Postanowienie o założeniu teczki obiektowej, 26 VIII 1957 r., k. 1.

¹⁶⁹ AIPN Wr, 056/181, Akta osobowe Zdzisława Aniołka; AIPN Wr, 059/793, Akta osobowe Henryka Banysia; AIPN, 0193/9014, Akta osobowe Mieczysława (Mojżesza) Baumaca; AIPN Wr, 056/224, Akta osobowe Jana Binerta; AIPN Wr, 059/2819, Akta osobowe Stanisława Bocheńskiego; 059/2829, Akta osobowe Bronisławy Bromboszcz; 058/362, Akta osobowe Kazimierza Chyzińskiego; 056/256, Akta osobowe Zenona Ciapy; 059/3745, Akta osobowe Wiesława Cieleka; 059/1014, Akta osobowe Henryka Długosza; 056/311, Akta osobowe Józefa Dymczaka; 059/4102, Akta osobowe Stanisławy Zwijacz; AIPN, 0193/6594, Akta osobowe Stanisława Garbacza; AIPN Wr, 056/348, Akta osobowe Ludwika Gaudy; 059/4018, Akta osobowe Edwarda Jary; 059/1360, Akta osobowe Władysława Kaduli; 059/3688, Akta osobowe Romana Kity; 059/1468, Akta osobowe Władysława Kocota; 057/294, Akta osobowe Stanisława Krzemińskiego; 059/2999, Akta osobowe Władysława Kułaka; 059/3032, Akta osobowe Marii Maszkowskiej (po mężu Koniecznej); 059/1899, Akta osobowe Kazimierza Mizgiera; 057/685, Akta osobowe Jana Morgi; 059/3062, Akta osobowe Ryszarda Nalewczyńskiego; 059/3916, Akta osobowe Zdzisława Niwińskiego; 056/709, Akta osobowe Teofila Nowaka; 056/711, Akta osobowe Franciszka Nowickiego; 059/3981, Akta osobowe Stefana Ogonowskiego; 059/2079, Akta osobowe Jana Pieli; 059/2101, Akta osobowe Zygmunta Pisarskiego; 059/2120, Akta osobowe Franciszka Podolaka; 058/12, Akta osobowe Mariana Poznańskiego; 059/3132, Akta osobowe Józefa Pucka; 057/489, Akta osobowe Józefa Serowika; 056/862, Akta osobowe Janiny Sikorskiej; 058/1011, Akta osobowe Stanisława Skoczyńskiego; 056/885, Akta osobowe Wacława Smolaka; 059/2320, Akta osobowe Lucjana Smyczka; 058/1057, Akta osobowe Witolda Stachowiaka; 056/944, Akta osobowe Jana Szczypińskiego; 059/3168, Akta osobowe Stanisława Szobera; 059/2491, Akta osobowe Janiny Szwiec; 0251/8, Akta osobowe Henryka Szymczyka; 056/986, Akta osobowe Kazimierza Wachowiaka; 057/696, Akta osobowe Jana Wegnerisa; 056/1010, Akta osobowe Alojzego Wiluszyńskiego; 058/1261, Akta osobowe Józefa Woźniaka. Poza tym: AIPN, 0397/397, Notki biograficzne niektórych emigrantów do Izraela.

Struktury

Henryk Banyś, ur. 26 III 1920 r. w Łobzowie, gm. Dłużec, pow. Olkusz, woj. Kielce. Zastępca naczelnika Wydziału IX „K” (15 VII 1953 – 1 IX 1954).

Zatrudniony od 1 XI 1945 r. w Wydziale IV WUBP we Wrocławiu, kolejno jako młodszy referent Sekcji IV, Sekcji II (p.o. kierownik), Sekcji I (kierownik), Sekcji VI. Wydział ds. Funkcjonariuszy proponował zwolnienie go z pracy w związku z podejrzeniami i wrogą postawę wobec ustroju, przynależność do Związku Strzeleckiego przed wojną, związku z PSL. Od 1 X 1951 r. kierownik RW WSK nr 3 Psie Pole. Od 1 IX 1954 r. z-ca naczelnika Wydziału IV. Jako z-ca naczelnika Wydziału IV korzystał z samochodów służbowych, jeżdżąc na polowania. Polowano nocą, przy świetle reflektorów, co było kłusownictwem. Wedle szacunkowej oceny spółdzielni „Las” Banyś i inni funkcjonariusze UB na przełomie lat 1953/1954 ubili około 90 saren, 30 jeleni i inną zwierzynę. Sprzedawali ją spółdzielni „Las”, a pieniędzmi dzielili się. Banyś ukorzył się przed Wojewódzką Komisją Kontroli Partyjnej PZPR w grudniu 1954 r. Zwolniony z dniem 31 I 1955 r.

Józef Bartosz, por., b.d. osobowych, referent Sekcji V (1950), starszy referent Sekcji IV (1951–1952), starszy referent Sekcji V (1953), kierownik Delegatury nr 10 w Kowarach (1 IV 1955).

Mieczysław (Mojżesz) Baumas, s. Abrama, por., ur. 19 XI 1919 r. w Kutnie. Zastępca naczelnika Wydziału IX Departamentu IV MBP (VI 1949).

Od lipca 1945 r. pracował w WUBP w Łodzi, po odwołaniu z Kowar naczelnik Wydziału X Departamentu IV MBP (VI 1949 – I 1953), naczelnik Wydziału V Departamentu IX. Narodowości żydowskiej, przed wojną pracował jako urzędnik, za przynależność do komunistycznych organizacji młodzieżowych był karany sądownie. Wojnę spędził w ZSRS jako robotnik, nast. kierownik Polskiego Domu Dziecka. Od 1956 do 1957 r. pracownik Spółdzielni Dziewiarskiej w Warszawie, nast. do 1965 r. dyrektor Wojewódzkiego Przedsiębiorstwa „ArgeD”. Od 1965 do 1968 r. pracownik Przedsiębiorstwa Techniczno-Handlowego „Eldom”. W 1968 r. wyjechał do Izraela.

Janina Bielawska, ur. 25 XII 1926 r. w Nowej Nosowicy, pow. Dubno. Maszynistka Delegatury nr 10 w Kowarach (15 VII 1955 – 31 XII 1956).

Sekretarka-maszynistka RO w obiekcie Fabryka Maszyn Papierniczych w Jeleniej Górze (1951–1954). Przyjęta ponownie do pracy w organach bezpieczeństwa na stanowisko maszynistki.

Jan Binert, kpr., ur. 8 III 1932 r. w miejscowości Budzyń, pow. Chodzież. Wartownik Delegatury nr 10 w Kowarach (8 VIII 1955 – 31 XII 1956), formalnie był wartownikiem Komendantury WUBP i dopiero od 1 I 1956 r. przeniesiono go do Kowar, w rzeczywistości pełnił służbę na obiektach Wydziału IX „K”.

Do 1952 r. pracował w „Kopalniach Kowarskich” jako szofer, po odbyciu służby wojskowej złożył podanie o przyjęcie do organów bezpieczeństwa.

Zygmunt Binkiewicz, b.d. osobowych, referent Sekcji III.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Stanisław Bocheński, s. Andrzeja, st. sierż., ur. 5 V 1928 w Kwiatonowicach, pow. Gorlice. Młodszy referent Sekcji III (1 VII 1952 – 1 X 1952), młodszy referent Sekcji V (1 X 1952), referent Sekcji I (28 II 1955). W 1953 r. przeniesiony na kilka miesięcy w ramach wydziału do samodzielnego operacyjnego zabezpieczenia grup poszukiwawczych ZPR-1 na terenie WUBP w Kielcach.

Do 1949 r. robotnik w kopalnictwie, hutnictwie, przemyśle drzewnym. Do organów BP trafił po odbyciu służby w KBW (1949–1951). Referent placówki BP Frydland PUBP w Wałbrzychu, do Kowar trafił po kursie w Międzywojewódzkiej Szkole BP we Wrocławiu.

Bronisława Bromboszcz, c. Jana, z domu Wilczyńska, plut., ur. 13 II 1926 r. w Lesznie. Sekretarka (20 III 1950 – 31 III 1955).

Od 1 IX 1949 r. sekretarka kierownika Wydziału Personalnego WUBP we Wrocławiu. Członek Egzekutywy POP PZPR odpowiedzialna za pracę Ligi Kobiet. Po poślubieniu pracownika Wydziału IX „K” Stefana Bromboszcza nie mogła pracować w tej samej jednostce (tak stanowiły przepisy), ale dłuższy czas nie można było znaleźć dla niej zastępstwa. Dopiero w czasie reorganizacji zmniejszyła się liczba etatów w sekretariacie i została zwolniona.

Stefan Bromboszcz, ppor., s. Pawła, ur. 17 V 1922 r. w Zagórzcu, pow. Będzin. Referent Sekcji VI (1 XI 1951 – 1 V 1952), referent Sekcji I (1 V 1952 – 1 I 1956), starszy referent Delegatury nr 10 w Kowarach (1 I 1956 – 1 IV 1956). W drugiej połowie 1952 r. pełnił funkcję sekretarza POP PZPR. Kiedy w 1953 r. odwołano do Warszawy z Sekcji I kierownika Przeździaka i st. ref. Galusa, został sam w Sekcji I (zabezpieczenie jednostki centralnej ZPR-1) i pełnił obowiązki kierownika.

W czasie wojny pracował w kopalni, nast. odbywał służbę wojskową (1945–1947), pracował jako szofer. W grudniu 1950 r. zatrudniony jako referent w PUBP Dzierżoniów, po ukończeniu w 1951 r. Międzywojewódzkiej Szkoły BP we Wrocławiu skierowany do Kowar, skąd w 1956 r. trafił do PUdsBP w Złotorzy jako z-ca kierownika.

Kazimierz Chyziński, s. Antoniego, ur. 19 V 1926 r. we wsi Karasiewo, pow. Lipno. Młodszy referent techniki operacyjnej i łączności z siedzibą w Kowarach (26 VII 1949 – 1 II 1950), młodszy referent, nast. referent Sekcji V (1 II 1950 – 15 IX 1951).

Do organów BP skierowany po odbyciu służby w KBW w Białymstoku. Od 1951 r. słuchacz KOSBP w Gdańsku, skierowany na stanowisko starszego referenta RO w Fabryce Porcelany „Wałbrzych”, nast. w kopalni „Victoria”. Zwolniony ze służby 28 II 1955 r.

Alojzy Chwaszcz, s. Wojciecha, b.d. osobowych. Kierownik Sekcji III (XI 1948).

Zenon Ciapa, s. Grzegorza, ur. 19 V 1928 we wsi Mądzelówka, pow. Podhajce. Oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 V 1956 – 31 XII 1956).

W czasie wojny w ZSRS, osiedlił się w Międzylesiu. Młodszy referent sekcji VI Wydziału I WUBP we Wrocławiu od 1 II 1949 r., przeniesiony 1 V 1949 r. na punkt przyjęcia repatriantów z siedzibą w Międzylesiu. Po jego likwidacji młodszy referent Sekcji III Wydziału I WUBP we Wrocławiu od 1 III 1952 r. Od 1 VIII 1953 do 1 V 1955 r. referent Sekcji VI Wydziału I

Struktury

WUBP we Wrocławiu, nast. referent, starszy referent, oficer operacyjny Sekcji VII Wydziału II WUdsBP we Wrocławiu.

Wiesław Cielek, s. Władysława, chor., ur. 3 VII 1933 r. we wsi Dzierzkowice, pow. Wieluń. Referent Sekcji I (1 IX 1954–1 IV 55), referent operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 IV 1955 – 1 VII 1955).

Do Kowar skierowany po ukończeniu w 1952 r. Dwuletniej Szkoły Oficerskiej. z delegatury w Kowarach przeniesiony na stanowisko oficera operacyjnego Delegatury BP w Strzelinie. Zwolniony ze służby 31 XII 1956 r.

Ryszard Dąbrowski, s. Stanisława, b.d. osobowych. Starszy referent p.o. kierownik Sekcji V (do 1950), starszy referent p.o. kierownik Sekcji III (od 1950).

Kierownik Sekcji III, Szymczyk, oceniał, że Dąbrowski nie posiada inicjatywy i nadaje się jedynie do pracy technicznej.

Henryk Długosz, s. Jana, ur. 23 X 1928 r. we wsi Drugnia, pow. Busko. Referent Sekcji II (1 XI 1951 – 10 IX 1952), referent Sekcji III (20 II 1953 – 1 VIII 1954).

Do organów BP trafił po odbyciu służby w WOP. Między wrześniem 1952 a lutym 1953 r. na kursie Międzywojewódzkiej Szkoły BP we Wrocławiu, zwolniony stamtąd z powodu poślubienia kobiety, wobec rodziny której Wydział ds. Funkcjonariuszy miał zastrzeżenia. Od sierpnia 1953 r. referent RO w obiekcie „Pafawag” we Wrocławiu. Zwolniony ze służby 15 IX 1953 r.

Józef Dymczak, s. Franciszka, kpr., ur. 23 X 1930 r. w Hucie Krzyształowej. Wartownik Delegatury nr 10 w Kowarach (1 V 1955 – 31 X 1956).

Do 1953 r. robotnik, od marca tr. strażnik więzienia w Wałbrzychu, nast. w Jaworze i Jeleniej Górze (1954) w ochronie Ośrodka WF. W czasie służby w delegaturze oskarżany przez kierownictwo o aroganckie zachowanie wobec petentów, płacenie innym strażnikom za odbywanie za niego warty, gdy on zajmował się handlem. Z tego powodu zwolniony.

Stefan Dzwonnik, s. Feliksa, ppor., b.d. osobowych. Kierownik Sekcji IV (od 1 IX 1952), kierownik Sekcji VI (1953 – 1 X 1954).

Od 1 X 1954 r. kierownik Sekcji IV PUBP na miasto i powiat Jelenia Góra.

Anna Ebel, c. Joachima, b.d. osobowych. Sekretarka (do 1 II 1950).

Przeniesiona w lutym 1950 r. na stanowisko sekretarki-maszynistki Wydziału VI Biura Finansowo-Budżetowego.

Henryk Feldfeber, s. Borucha, b.d. osobowych. Kierownik Sekcji IV (do 1950).

W 1950 r. przeniesiony na stanowisko kierownika Sekcji IV Wydziału III WUBP we Wrocławiu.

Stanisława Fert, c. Piotra, b.s., ur. 18 II 1927 r. we wsi Kołoman, pow. Kielce. Maszynistka Wydziału IX Departamentu IV, nast. Wydziału IX „K” WUBP Wrocław, sekretarka-maszynistka Sekcji VI Wydziału IX, Delegatury nr 10 w Kowarach (1 VII 1948 – 1 IX 1955).

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Z Kowar przeniesiona na stanowisko sekretarki w PUdsBP w Nowej Rudzie, od 1957 r. sekretarka KP MO w Nowej Rudzie, od 1960 r. maszynistka KW MO we Wrocławiu. Od 15 III 1963 r. podoficer ewidencji operacyjnej Wydziału II KW MO. Zwolniona 18 VIII 1969 r.

Jan Filuś, s. Marcina, ur. 21 VI 1924 w Kalszej, pow. Biała. Młodszy referent, nast. referent Sekcji I (1 IV 1949 – 1 X 1952), referent Sekcji VI (1 X 1952 – 1 IX 1954).

W czasie wojny na robotach przymusowych, po powrocie do Polski w 1945 r. wstąpił do UB jako wartownik ochrony PUBP w Opolu. We wrześniu 1954 r. słuchacz CW MBP w Legionowie, nast. słuchacz Dwuletniej Szkoły Podwyższania Kwalifikacji Kierowników Sekcji w Szkole nr 2 w Gdańsku. Po jej ukończeniu skierowany na stanowisko kierownika Sekcji IV PUdsBP w Jeleniej Górze. Starszy oficer operacyjny KP MO w Jeleniej Górze, od 1961 do 1962 r. zastępca komendanta powiatowego ds. BP KP MO w Lwówku Śląskim. Od 1962 r. ponownie starszy oficer operacyjny KP MO w Jeleniej Górze. Zwolniony 31 V 1968 r. W czasie pracy w Wydziale IX zbierał pozytywne opinie, dlatego skierowano go na kurs kierowników sekcji, z ramienia POP pełnił funkcję bibliotekarza i świetlicowego, w 1953 r. wybrany na II sekretarza POP. Jako z-ca komendanta powiatowego KP MO w Lwówku oceniony negatywnie ze względu na brak pracy operacyjnej w terenie.

Stefan Galus, s. Franciszka, b.d. osobowych. Kierownik Sekcji I (do 15 V 1953).

Z Kowar przeniesiony na stanowisko starszego referenta Sekcji III Wydziału I Departamentu IX MBP.

Stanisław Garbacz, s. Szczepana, b.d. osobowych. Kierownik sekcji, p.o. zastępca naczelnika Wydziału IX (1949 – 1 VI 1952).

Zdjęty ze stanowiska dyscyplinarnie na wniosek Biura ds. Funkcjonariuszy i przeniesiony na do Sekcji V Wydziału III Departamentu IV MBP.

Ludwik Gauda, s. Bolesława, ppor., ur. 5 VI 1930 w Krzynowłodze Małej, pow. Przasnysz. Referent Sekcji IV, nast. referent operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (22 VIII 1954 – 30 XI 1955).

Po wojnie robotnik. Po ukończeniu technikum górniczego słuchacz Rocznej Szkoły Oficerskiej w Gdańsku (1953). Zwolnił się z organów BP na własną prośbę, pracował m.in. w kopalni „Victoria” w Wałbrzychu.

Sylwester Gołębiwski, s. Wincentego, ppor., b.d. osobowych. Referent Sekcji III, nast. referent i oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (do 31 XII 1956).

Ludwik Gonda, b.d. osobowych.

Florian Hirsch, s. Jana, ppor., b.d. osobowych. Referent Sekcji IV (1950 – 1 XII 1951).

Na własną prośbę przeniesiony do dyspozycji szefa WUBP Poznań.

Edward Jara, s. Marcina, kpt., ur. 20 VIII 1923 r. Zastępca szefa Wydziału IX MBP, nast. Wydziału IX „K” WUBP Wrocław (1 IX 1950 – 29 II 1954).

Struktury

Wojnę spędził w ZSRS, w 1943 r. zmobilizowany, ukończył kurs podoficerów polityczno-wychowawczych, nast. szkołę oficerską. W UB od 1946 r. jako oficer śledczy PUBP w Wołowie i Jeleniej Górze, nast. zastępca szefa PUBP w Legnicy. Po odwołaniu z Kowar zastępca szefa PUBP w Wałbrzychu (1954–1955), zastępca kierownika WUdsBP we Wrocławiu (1955–1956). Od 1 I 1957 r. starszy inspektorat Kierownictwa Służby Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu. Zwolniony z dniem 16 III 1966 r.

Bogusław Jędrzejczak, s. Wojciecha, b.d. osobowych. Młodszy referent Sekcji II (1951).

Władysław Kadula, s. Piotra, kpr., ur. 7 IX 1929 r. w Kryspinowie, pow. Kraków. Kierowca (15 XII 1952 – 31 III 1954).

Do UB trafił po odbyciu służby w WOP. Zwolniony z powodów dyscyplinarnych, wobec groźby dekonspiracji prowadzonych przez wydział działań operacyjnych, po zwolnieniu objęty rozpracowaniem.

Michał Kasprzyk, s. Serafina, chor., b.d. osobowych. Referent Sekcji III (1951).

Roman Kita, s. Władysława, sierż., ur. 2 IV 1915 r. w Kroczykach, pow. Olkusz. Młodszy referent, referent Sekcji IV (11 III 1949 – 1 VI 1951), starszy referent Sekcji V (1 VI 1951 – 15 XI 1952).

We wrześniu 1939 r. dostał się do niewoli. Na robotach w Niemczech do 1945 r. Po powrocie do Polski funkcjonariusz PUBP w Zawierciu (VII 1945 – I 1948), nast. w PUBP w Będzinie (I 1948–III 1949). Z Kowar skierowany na stanowisko starszego referenta Referatu Wojskowego (później Urząd Obiektowy) WSK Psie Pole. Podejrzewany o napad z bronią, gdy był w PUBP w Zawierciu, awantury po pijanemu (zatrzymywał ludzi), branie łapówek od rodzin zatrzymanych. Dlatego przenoszony. W Kowarach oceniany nienagannie pod względem moralnym. Wniosek o przeniesienie z Wydziału IX motywowany był faktem, że podczas niemal 3 lat w pracy w wydziale nie wykazał się żadnymi wynikami pracy operatywnej – ze względu na niski poziom intelektualny i brak wykształcenia. Zwolniony 31 VII 1955 r.

Józef Kniaziuk, s. Marii, por., b.d. osobowych. Starszy referent Sekcji V (do 1 X 1952), kierownik Sekcji V (od 1 X 1952).

Władysław Kocot, s. Jana, ur. 4 XI 1915 r. w Mysłakowicach, powiat Chrzanów. Referent Samodzielnej Grupy Ochrony Wydzielonego Obiektu Wydziału IX Departamentu IV MBP (1 II 1948 – 30 I 1950), referent Sekcji III (30 I 1950 – 15 VI 1954). W 1952 r. oddelegowany do Kielc w celu zabezpieczenia kopalni „Staszic”.

W czasie okupacji i po wojnie pracował w kopalni. Od 1 XI 1946 r. referent Sekcji V Wydziału IV WUBP Wrocław. Mimo nie najwyższego poziomu intelektualnego początkowo w ocenie kierownictwa wydziału był wartościowym pracownikiem. „Z obowiązków referenta wywiązuje się w miarę sił i możliwości, które na jego niezbyt wysoki poziom intelektualny są dość ograniczone”. „Jego odwaga i spryt oddaje nam poważne usługi i jest wykorzystywana do ‘grubszej roboty’ operatywnej, jak tajne zdjęcia, rewizje domowe

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

i areszty”. Te cechy były, zdaje się, ważniejsze od umiejętności, poza tym liczyła się wierność. „Pod względem uświadomienia politycznego wykazał dostateczny poziom, ma pewne trudności w przyswajaniu materiału teoretycznego, natomiast wykazuje zdrowy proletariacki kierunek w stosunku do zagadnień sytuacji politycznej międzynarodowej i krajowej”. Z czasem jednak poziom wykształcenia zaczął wpływać na jakość pracy, głównie z agenturą. W 1953 r. pisano, że agenturę obsługuje w sposób prymitywny, naruszający zasady konspiracji. „O agenturze będącej na jego kontakcie wszyscy wiedzą. Był wypadek, że pracownicy techniczni zapodali osiem nazwisk, z którymi ref. Kocot spotyka się. Po sprawdzeniu okazało się, że pięć z nich to informatorzy [...]. Należałoby go zdjąć z pracy operacyjnej w ogóle”. Przed zwolnieniem pisano o nim: „żelazny referent PUBP 8 lat. Praca w Wydziale IX „K” przez zwolnienie ww. nic nie ucierpi, gdyż jest on raczej zakałą wydziału [...] z automatem w ręku można go wykorzystać do wykonania każdego zadania”.

Stanisław Kowalik, s. Wawrzyńca, b.s., ur. 11 VII 1931 r. we wsi Kłoczew, pow. Garwolin. Kierowca (15 IX 1954 – 30 IX 1955).

Po zakończeniu służby w wojsku zatrudniony w ZPR-1 w garażach, skąd przeniósł się do UB na stanowisko kierowcy. Kiedy okazało się, że w zakładach zarabiał około 1880 zł miesięcznie, gdy pensja w Wydziale IX wynosiła 807 złotych, wnosił o zwolnienie z pracy.

Stanisław Krzemiński, s. Stanisława, ppor., ur. 16 VI 1910 r. w Warszawie. Starszy referent Sekcji II Wydziału IX WUBP we Wrocławiu (1 V 1952 – 12 V 1953). Od 1944 r. w partyzantce sowieckiej, wstąpił do MO, do UB skierowany przez PPR. Pełnił służbę w Radomsku, Kielcach, Warszawie, Białymstoku (Wydział Walki z Bandytyzmem, nast. oficer śledczy Sekcji VIII Wydziału I WUBP). Od 27 II 1946 r. oficer śledczy PUBP w Legnicy, od maja 1947 r. w Centralnej Szkole MBP. Z Kowar w 1953 r. skierowany na stanowisko starszego referenta broni PUBP w Złotorzy. Zwolniony z dniem 31 VII 1955 r. W wydziale negatywnie oceniany. „Wszystkie sprawy opracowywał płytko, w wyniku czego występował z wnioskami o umorzenie spraw. Bywały wypadki, że przesłuchiwany przesłuchiwał oficera śledczego. Wynika to z jego nieudolności i niskiego poziomu ogólnego”.

Henryk Krzywiak, s. Nikodema, chor., ur. 30 XII 1927 r. w Jarocinie. Młodszy referent Sekcji VI (29 VIII 1949 – 28 II 1955).

Wojnę spędził na robotach w Niemczech. Wydział ds. Funkcjonariuszy WUBP miał zastrzeżenia do jego przeszłości i powiązań rodzinnych, pojawił się nawet pomysł przesunięcia go do innego PUBP. Oszukiwał w sprawie spotkań z agenturą (podawał, że informator się nie zjawił, a spotkania nie odbywały się z jego winy), kradł pieniądze operacyjne. W związku z tym mjr Ogonowski wystąpił o zwolnienie go w 1955 r.

Władysław Kułak, s. Leopolda, chor., ur. 25 VI 1927 r. w Grzędowie, pow. Piotrków Trybunalski. Referent Sekcji VI (10 VI 1951 – 28 II 1955).

Od 1943 r. pracował jako robotnik przymusowy w Niemczech, po wojnie dorywczo jako robotnik. Do UB trafił po odbyciu służby w KBW (1948–1950). Wykorzystywany głównie do spraw technicznych, nie potrafił pracować z agenturą. Od września 1953 r. stale korzystał ze zwolnień lekarskich, dlatego w zwolniony w 1955 r.

Struktury

Antoni Majewski, s. Jana, b.d. osobowych. Referent Sekcji IV.

Maria Maszkowska, c. Józefa, b.s., ur. 30 VII 1922 r. w . Maszynistka (1 VII 1953 – 31 III 1955).

Sekretarka-maszynistka RO Wydziału IX w obiekcie Fabryki Urządzeń Mechanicznych od 1 XII 1951 r. Przez kierownictwo Wydziału IX oceniana negatywnie ze względu na konflikt z naczelnikiem wydziału i częścią pracowników, z czego „wynikają różne plotki i jest ogólnie zła atmosfera”.

Kazimierz Mizgier, s. Grzegorza, plut., ur. 26 VIII 1926 w Brześciu n. Bugiem. Referent Sekcji V (15 IX 1951 – 1 VII 1953), referent Sekcji III (1 VII 1953 – 29 VIII 1954).

Przed zatrudnieniem w UB robotnik. W 1954 r. oceniono jego pracę operacyjną jako „beznadziejną”, nie potrafił rozmawiać z tajnymi współpracownikami, opracowywać doniesień i raportów.

Jan Morga, s. Józefa, ppor., ur. 10 I 1927 r. w Klimontowie, pow. Będzin. Starszy referent Sekcji III, starszy referent operacyjny, oficer operacyjny (1 V 1954 – 31 XII 1956).

Po wojnie górnik, instruktor KP PPR w Trzebnicy. W UB od listopada 1948 r. jako referent Sekcji III Wydziału V WUBP Wrocław, nast. w Sekcji I i referacie miejskim. Od 1950 r. słuchacz Rocznej Szkoły Oficerskiej, od sierpnia 1951 r. kierownik Sekcji VII Wydziału V, nast. od maja 1952 r. kierownik Sekcji VI Wydziału II. Po zwolnieniu w 1956 r. ponownie przyjęty do służby w 1959 r. jako oficer operacyjny i starszy oficer operacyjny Referatu Bezpieczeństwa KP MO w Legnicy. Zwolniony ze służby 15 V 1977 r.

Roman Mytnik, s. Franciszka, ppor., b.d. osobowych. Oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (do 31 XII 1956).

Ryszard Nalewczyński, s. Michała, por., ur. 23 VI 1921 r. w Warszawie. Starszy referent p.o. kierownik Sekcji I, kierownik Sekcji I (15 IX 1948 – 1 II 1950), kierownik Sekcji II (od 1 II 1950), kierownik Sekcji VI (1953 – 31 III 1955) W czasie wojny w Armii Ludowej (Warszawa), w październiku 1944 r. wywieziony do Niemiec. Od listopada 1945 r. młodszy referent Sekcji II Wydziału IV Departamentu IV MBP, w 1946 r. ukończył kurs śledczy przy MBP. Dwukrotnie wybierany na sekretarza POP przy wydziale (1950–1951). W lutym 1952 r. oddelegowany do dyspozycji naczelnika Wydziału IV WUBP w Krakowie, wykonywał zadanie specjalne w obiekcie 41 w Zakopanem. Twierdził w swoim życiorysie, że przez półtora roku (1949–1950) pełnił funkcję p.o. z-cy naczelnika wydziału. Zwolniony ze względu na stan zdrowia.

Zdzisław Niwiński, s. Kazimierza, por., ur. 6 IV 1935 r. w Mortach, pow. Radomsko. Referent operacyjny, nast. oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 VII 1955 – 1 I 1957)

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Po ukończeniu Rocznej Szkoły Oficerskiej w Gdańsku (1953) referent Sekcji II Wydziału Kadr WUBP we Wrocławiu; referent Sekcji III Wydziału V WUdsBP (1955). Od 1 I 1957 r. oficer operacyjny Sekcji II Wydziału II KW MO Wrocław. Zwolniony 30 IX 1960 r.

Henryka Nowak, c. Antoniego, z domu Jedynek, b.s., ur. 13 III 1931 r. w Hucisku, pow. Końskie. Sekretarka-maszynistka Sekcji VI (1 VII 1951 – 1 X 1952), sekretarka-maszynistka Sekcji V (1 X 1952 – 31 VII 1953).

Teofil Nowak, s. Konstantego, szer., ur. 4 XII 1927 r. we wsi Kaczlin, pow. Międzychód. Młodszy referent Sekcji V (15 II 1951 – 15 IX 1951), choć wedle akt osobowych pełnił obowiązki w Sekcji VI.

Do UB trafił po odbyciu służby w WOP. Od października 1950 r. młodszy referent placówki BP w Białym Kamieniu (podległej PUBP w Wałbrzychu). Z Kowar skierowany w 1951 r. na kurs do Krajowego Ośrodka Szkolenia BP w Gdańsku, po jego ukończeniu referent RO z siedzibą w obiekcie PZPL nr 16 „Odra” w Lubawce (PUBP w Kamiennej Górze), nast. referent gminny PUBP w Kamiennej Górze. Zwolniony 31 XII 1955 r. W Wydziale IX otrzymywał krytyczne charakterystyki, jako osoba oporna w doksztalcaniu, prowadząca bogate życie towarzyskie, słabo pracująca z agenturą (tylko kilką kontaktów poufnych).

Franciszek Nowicki, s. Adama, plut., ur. 2 IV 1919 r. w Lepelu, woj. Witebsk. Kierowca (1948 – 1 II 1954 oraz 1 V 1955 – 31 XII 1956). Od 1948 do 1954 r. był kierownicą w ZPR-1, oddelegowanym do Wydziału IX przez zakład. Od 1955 r. etatowy funkcjonariusz UB.

W czasie wojny kierowca w Armii Czerwonej i Wojsku Polskim, po wojnie robotnik, zatrudniony w 1948 r. w Kopalniach Kowarskich. W charakterystykach podkreślano jego dobre kontakty z obywatelami sowieckimi.

Stefan Ogonowski, s. Antoniego, ur. 1 X 1911 r. w Wołowie, gm. Odrowąż, pow. Końskie. Naczelnik Samodzielnej Ochrony Obiektu Wydzielonego w Kowarach (20 XII 1948 – 16 VI 1951), naczelnik Wydziału IX w Kowarach (16 VI 1951 – 30 VI 1955).

Przed wojną członek sekcji młodzieżowej KPP, uczestnik kampanii wrześniowej, potem członek AL (w tym jako dowódca oddziału partyzanckiego od 1944 r.). Organizator PPR, twierdził, że był „prześadowany z tego powodu po wojnie przez NSZ” (w ataku na niego zginął jego brat, on został ranny). Skierowany do UB w 1945 r. jako referent Departamentu Ekonomicznego MBP, kierownik jednej z sekcji Departamentu IV (1947–1948). Od 30 VI 1955 r. inspektor Inspektoratu Kierownika Wojewódzkiego Urzędu ds. BP we Wrocławiu. W latach 1955–1956 w Szkole BP w Moskwie. Do zwolnienia ze służby w październiku 1962 r. inspektor Kierownictwa Jednostek Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu.

Orzechowski, b.d. osobowych. Starszy referent Sekcji IV (1951–1952).

Jan Piela, s. Józefa, st. sierż., ur. 24 VI 1926 r. we wsi Przybradz, pow. Wadowice. Referent Sekcji VI (1 XI 1951 – 31 VII 1952).

Struktury

W czasie wojny na gospodarstwie, po zakończeniu służby w wojsku (1947–1949) zatrudniony jako strażnik w Dzierżoniowie (1949–1950), nast. w oddziale Aresztu Wewnętrznej Komendy Wydziału Ogólnego (1950–1951). Skierowany do Międzywojewódzkiej Szkoły BP we Wrocławiu.

Zygmunt Pisarski, s. Józefa, ppor., ur. 11 I 1920 r. w Siedliskach, powiat Włoszczów. Starszy referent (11 X 1948 – 1 II 1950), starszy referent Sekcji VII (1 II 1950 – 1 VI 1951), starszy referent Sekcji II (1 VI 1951 – 13 II 1952).

W czasie wojny osadzony w obozie koncentracyjnym w Płaszowie. Od sierpnia 1945 r. w WUBP w Legnicy jako pomoc biurowa Wydziału III, w 1947 r. ukończył kurs CW MBP, skierowany do pracy jako starszy referent i p.o. kierownik Sekcji VI Wydziału IV WUBP we Wrocławiu, nast. kierownik RO Wydziału IV w Obiekcie Państwowej Wytwórni Urządzeń Mechanicznych. Zwolniony 15 VIII 1952 r. W czasie służby zarzucano mu zbytnią samodzielność, ukrył w ankiecie specjalnej, że jego brat i szwagier w czasie wojny należeli do AK i NSZ. Zwolnił się na własną prośbę.

Mieczysław Pocięcha, b.d. osobowych. Wartownik Delegatury nr 10 w Kowarach (do 1955).

Franciszek Podolak, s. Jana, chor., ur. 3 XII 1923 r. we wsi Michałówka, pow. Jarosław. Referent Sekcji I (7 VII 1953 – 30 IX 1954). W charakterystyce pracy znajduje się informacja, że skierowano go do Sekcji III.

W czasie wojny robotnik przemysłowy w Niemczech. Od sierpnia 1947 r. wartownik PUBP w Koźuchowie, nast. wartownik, intendent i komendant gmachu PUBP w Ząbkowicach Śląskich. Skierowany do Międzywojewódzkiej Szkoły BP we Wrocławiu, po jej ukończeniu trafił do Kowar.

Michał Polak, s. Józefa, kpt., b. d. osobowych. Z-ca naczelnika Wydziału IX „K” (od 1 III 1954), kierownik Delegatury nr 10 w Kowarach.

Marian Poznański, s. Stefana, kpt., ur. 3 I 1931 r. we wsi Chotów, pow. Stołpce. Referent operacyjny, nast. oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 II 1956 – 1 IX 1956).

Do UB trafił po odbyciu służby wojskowej (1953–1955). Z Kowar skierowany do Szkoły MBP nr 4, od 1957 r. referent SB, inspektor w KP MO w Nowej Rudzie, od czerwca 1975 r. kierownik sekcji w Wydziale III SB KW MO w Wałbrzychu. Zwolniony 15 IV 1978 r.

Władysław Przeździak, s. Leopolda, ppor., b.d. osobowych. Starszy referent, p.o. kierownik Sekcji I (do 1 XI 1952).

Przeniesiony z Kowar na stanowisko kierownika Sekcji I Wydziału X Departamentu IV MBP.

Józef Pucek, ur. 30 III 1927 r. w miejscowości Zachmiel, pow. Radom. Referent Sekcji II (15 II 1951 – 30 XI 1954).

Po odbyciu służby wojskowej ukończył szkołę podoficerską (1950). Skierowany do PUBP w Jeleniej Górze. W Kowarach nie był ceniony. W 1951 r. naczelnik wydziału wnosił o jego

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

przeniesienie. „Jako uzasadnienie powyższego melduję, że ww. jest na niskim poziomie intelektualnym, pracę swą traktuje lekko, nie posiada żadnego wykształcenia zawodowego i przez dłuższy okres czasu nie rokuje wyników w pracy zawodowej. Zachodzi konieczność szkolenia go, co w naszych warunkach jest niemożliwe”. Zwolniony ze względu na stan zdrowia.

Czesława Serewiś, b.d. osobowych.

Józef Serowik, s. Augustyna, st. sierż., ur. 19 III 1927 r. we wsi Brzozówka, pow. Ostrołęka. Referent Sekcji V (od 10 VI 1951), referent Sekcji IV (do 1 IV 1955), referent operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 IV 1955 – IX 1955).

Od grudnia 1950 r. w Ośrodku Szkolenia MBP w Pleszewie, nast. skierowany do Kowar. W charakterystykach wskazywano, że powinien uzupełnić wykształcenie i wymaga stałej opieki przełożonych, miał trudności w pisaniu raportów. Członek Egzekutywy przy komórcie PZPR. Z Kowar skierowany do rocznej Szkoły Podwyższania Kwalifikacji Referentów, po której rozpoczął pracę w Delegaturze ds. BP w Jaworze. Od 1961 do 1971 r. oficer operacyjny KP MO w Legnicy. Zwolniony 31 VIII 1971 r.

Mieczysław Sierant, s. Teofila, b.d. osobowych. Referent Sekcji III (1948).

Stanisław Siemek, s. Stanisława, st. sierż., b.d. osobowych. Referent Sekcji V (1951 – 1 I 1955).

Z Kowar przeniesiony na stanowisko operatora punktu „K” UBP w Wałbrzychu.

Janina Sikorska, c. Stanisława, b.s., ur. 15 V 1934 r. w Malawie, pow. Rzeszów. Maszynistka (1 VI 1954 – 31 X 1955).

Z wykształcenia frezerka, od września 1953 r. w UB, jako sekretarka-maszynistka RO z siedzibą w obiekcie PZPB w Dzierżoniowie. Po przenosinach do Kowar oceniana negatywnie, słabo pisała na maszynie, robiła błędy, przeinaczała sens. Wyszła za mąż za pracownika Wydziału IX, Ludwika Gaude.

Stanisław Skoczyński, s. Michała, st. sierż., ur. 26 I 1928 r. we wsi Piączyn, pow. Płock. Młodszy referent Sekcji IV (1 VII 1952 – 1 X 1952), w rzeczywistości skierowany przez naczelnika Wydziału do pracy w Sekcji II, młodszy referent Sekcji II oraz Sekcji VI (1 X 1952 – 1 IV 55), referent operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 IV 1955 – 1 X 1955).

Do UB trafił po zakończeniu służby w wojsku w 1951 r. Pracował jako młodszy referent PUBP Milicz. Z Kowar skierowany na stanowisko referenta operacyjnego, nast. oficera operacyjnego Delegatury w Ząbkowicach Śląskich. Zwolniony 31 XII 1956 r.

Marian Skrzyniarz, s. Władysława, plut., b.d. osobowych. Wartownik (do 31 XII 1956).

Zofia Smas, c. Wojciecha, kpr., b.d. osobowych. Sekretarka (1956).

Struktury

Wacław Smolak, s. Aleksandra, ppor., ur. 1 I 1927 r. we wsi Kaćk, pow. Warszawa. Młodszy referent (15 II 1951 – 1 VI 1951), referent i p.o. kierownik Sekcji V oraz Sekcji IV (1 VI 1951 – 1 IX 1953), kierownik Sekcji VI (1954), starszy referent Sekcji II, starszy referent operacyjny, oficer operacyjny Delegatury nr 10 (do 31 XII 1956)

Do UB trafił po odbyciu służby w KBW (1948–1950). Pracował jako młodszy referent referatu IV PUBP w Zgorzelcu. Podczas służby w Kowarach ukończył roczną szkołę oficerską (1953–1954), w 1955 r. m.in. sekretarz POP PZPR.

Lucjan Smyczek, s. Franciszka, ppor., ur. 23 IV 1925 r. w Łodzi. Starszy referent Sekcji V (1 IX 1948 – 1 VI 1951), starszy referent Sekcji III (1 VI 1951 – 15 V 1952).

W organach bezpieczeństwa od 1945 r. (WUBP w Łodzi), skierowany do CSBP, nast. w Wydziale IV WUBP w Rzeszowie i PUBP w Nisku. Po przeniesieniu do Kowar słał listy z prośbą o przeniesienie na północ Polski. Przeniesiony na stanowisko starszego referenta Sekcji III Wydziału III WUBP we Wrocławiu, gdzie popadł w konflikt z kierownictwem i został zwolniony. Prowadzono wobec niego dochodzenie o nadużywanie stanowiska podczas pracy w Wydziale IX „K”.

Witold Stachowiak, s. Stanisława, ur. 25 IX 1925 r. w Turowej Dusznikach, pow. Szamotuły. Referent Sekcji V (1 XI 1951 – 1 XII 1952).

W UB od sierpnia 1950 r. Referent RO z siedzibą w Fabryce Chemicznej „Rokita” w Brzegu Dolnym, nast. od marca 1951 r. na podobnym stanowisku w obiekcie Elektrownia Wrocław. Po ukończeniu Międzywojewódzkiej Szkoły MBP przeniesiony do Kowar. Z Wydziału IX przeniesiony dyscyplinarnie na stanowisko referenta powiatowego PUBP w Bystrzycy. Nast. wartownik komendatury WUBP we Wrocławiu (1952–1953), referent powiatowy i starszy referent operacyjny PUBP/PUdsBP w Dzierżoniowie (1953–1955). Zwolniony 31 X 1955 r. W czasie pracy w Wydziale IX miał problemy dyscyplinarne, oceniano, że bardziej zajmuje się swoim gospodarstwem w pobliżu Stronia Śląskiego niż pracą operacyjną i przebywa w towarzystwie „wrogów Polski Ludowej”.

Kazimierz Szczepański, s. Józefa, chor., ur. 1 I 1920 r. w Inowrocławiu. Referent i starszy referent Sekcji VI, nast. Sekcji III (2 IX 1948 – 1 XI 1952).

W czasie wojny na robotach przymusowych w Niemczech. Od września 1946 r. młodszy referent Wydziału IV WUBP Bydgoszcz. Obsługiwał rejon Miedziankę, sprawiał problemy dyscyplinarne, błędnie przeprowadzał werbunki i źle pracował z agenturą. Po zwolnieniu z Kowar kierownik RO w obiekcie PFSW (późniejsze Zakłady im. Klementa Gottwalda – Celwiskoza) w Jeleniej Górze, od lutego 1954 r. kierownik RO w obiekcie Zakładów Wapienniczych w Wojciechowie, oficer operacyjny PUdsBP w Złotorzy i Jeleniej Górze. Zwolniony 31 XII 1956 r.

Jan Szczypiński, s. Stanisława, chor., ur. 26 VI 1929 r. w Łomnicy, pow. Mława. Oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 IX 1956 – 31 XII 1956).

Pracę w UB rozpoczął jako referent powiatowy w lipcu 1953 r. w PUBP w Lubaniu, nast. referent operacyjny PUdsBP w Lubaniu. Podczas reorganizacji w 1956 r. nie zgodził się pozostać w służbach.

Wydział IX Departamentu IV MBP/Wydział IX „K” WUBP we Wrocławiu...

Stanisław Szober, s. Jakuba, st. sierż., ur. 10 X 1924 r. w Buku, pow. Nowy Tomyśl. Referent Sekcji I (od 1 XI 1951), referent Sekcji II (1953 – 28 II 1955).

Do 1951 r. robotnik, od kwietnia 1951 r. referent RO w obiekcie Państwowej Fabryki Śrub „Archimedes” (Wydział IV WUBP we Wrocławiu). Do Kowar skierowany po ukończeniu Międzywojewódzkiej Szkoły BP we Wrocławiu. Uznano, że do pracy operacyjnej nie nadaje się, pracował przy ewidencji „elementu podejrzanego”, prowadził archiwum wydziału jako referent sprawozdawczy.

Janina Szwiec, c. Jana, b.s., ur. 22 V 1932 r. w Słomiankach, pow. Mościska. Maszynistka (1 IV 1953 – 1 VII 1953).

Do 1946 r. mieszkała we Lwowie. W latach 1950–1953 maszynistka w jednostce wojskowej w Gdańsku. Przeniesiona z Kowar na własną prośbę, pracowała jako sekretarka-maszynistka Wydziału IX WUBP we Wrocławiu w obiekcie Fabryki Urządzeń Mechanicznych. Zwolniona 31 III 1954 r.

Henryk Szymczyk, s. Henryka (Franciszka), ppor., ur. 25 VI 1921 r. w Strzemieszycach, pow. Będzin. Referent (1 IX 1948 – 1 II 1950), referent Sekcji VI, p.o. kierownik Sekcji III, starszy referent Sekcji IV (1 II 1950 – 1 I 1955).

Po wojnie pracownik PKP, od lipca 1947 r. referent Sekcji I Wydziału IV WUBP w Katowicach. Słuchacz RKPO CW MBP w Legionowie. Po odejściu z Kowar kierownik Sekcji V Wydziału I WUBP w Opolu (z zaliczeniem pracy od 1 IX 1954 r.), nast. funkcjonariusz WUdsBP w Opolu, zastępca komendanta ds. BP w Prudniku i Nysie. Zwolniony 30 IX 1972 r.

Stefan Śniady, s. Władysława, b.d. osobowych. Referent Sekcji I (do 15 VI 1951).

Przekazany do dyspozycji szefa WUBP w Łodzi. Brak dalszych danych.

Stanisław Turek, ur. 12 II 1926 r., b.d. osobowych. Referent Sekcji III (po 1952 r.).

Kazimierz Wachowiak, s. Józefa, por., ur. 27 XII 1924 r. w Poznaniu. Starszy referent Sekcji I (1 VI 1950 – 15 II 1953), kierownik Sekcji VI (15 II 1953 – 1 IX 1954), kierownik Sekcji I (1 IX 1954 – 1 XI 1955), sekretarz Delegatury nr 10 w Kowarach (15 VI 1956 – 31 XII 1956).

Po wojnie wcielony do wojska, nast. robotnik. Od 1949 r. w PUBP w Będzinie, skąd skierowany do Wydziału IX w Kowarach. Poza sekcjami VI i I w dokumentach przewijają się informacje o pracy w sekcjach VII i III. 15 IX 1953 – 1 VIII 1954 słuchacz RKPO. Po zwolnieniu ze stanowiska kierownika Sekcji I pracował w Wydziale II WUdsBP Wrocław i ponownie w Kowarach. Nie wyraził zgody na pozostanie w aparacie i w 1956 r. został zwolniony. Powtórnie przyjęty 10 II 1959 r. jako oficer operacyjny i inspektor operacyjny KP MO w Jeleniej Górze. Zwolniony 8 VI 1972 r.

Józef Wawszczyk, s. Jana, b.d. osobowych. Referent Sekcji VI (1 V 1949 – 30 IX 1949).

Przed przeniesieniem do Kowar młodszy referent Sekcji IV Wydziału VIII WUBP. Zwolniony dyscyplinarnie ze skierowaniem sprawy na drogę sądową.

Struktury

Jan Wegneris, s. Jana, ppłk, ur. 7 I 1919 r. w Rebelow k. Szczecina. Kierownik Sekcji IV (15 IV 1948 – 30 I 1950), kierownik Sekcji VI (30 I 1950 – 10 IX 1952).

Do UB skierowany przez KW PPR w Łodzi, od września 1945 r. wywiadowca Wydziału I WUBP w Gdańsku, gdzie w różnych wydziałach pracował do 1948 r. Z Kowar skierowany na kurs do CW MBP w Legionowie, po jego ukończeniu zastępca szefa PUBP w Kłodzku (1953), nast. kierownik Urzędu ds. BP w Jaworze, jako funkcjonariusz SB w Jaworze pracował do 1963 r. Zwolniony 15 XII 1979 r.

Alojzy Wiluszyński, s. Michała, ppor., ur. 24 IV 1924 r. we wsi Tamawa Wyżna, pow. Turka n. Stryjem. Referent operacyjny, oficer operacyjny Delegatury nr 10 w Kowarach (1 VII 1955 – 31 XII 1956).

W UB od marca 1947 r., referent Referatu V PUBP w Sycowie, nast. starszy referent Sekcji V Wydziału I WUBP we Wrocławiu (1949), starszy referent punktu przyjęcia repatriantów z siedzibą w Międzyzlesiu (1950–1952), starszy referent Sekcji VI Wydziału I WUBP we Wrocławiu (1952–1955), starszy referent Sekcji III Wydziału II WUdsBP Wrocław.

Józef Woźniak, s. Jana, chor., ur. 28 II 1926 r. w Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek. Referent Sekcji I (1 XI 1948 – 1 II 1950), referent Sekcji IV (1 II 1950 – 1 VI 1951), referent Sekcji I (1 VI 1951 – 15 XII 1951).

W UB od lipca 1946 r. jako referent PUBP w Wyrzysku, w 1947 r. słuchacz Wojewódzkiej Szkoły BP w Bydgoszczy, nast. referent placówki BP w Nakle, referent Referatu III PUBP w Wyrzysku (1947–1948). W Kowarach doceniano jego samodzielność, fałszował jednak sprawozdania, popełniał błędy w pracy operacyjnej ze względu na zbytnią „fantazję”. Po odejściu z Kowar kierownik RO z siedzibą w obiekcie elektrownia „Wałbrzych” (1951–1954), nast. kierownik RO w obiekcie kopalnia „Victoria” (1954–1955), starszy referent i oficer operacyjny Sekcji IX PUdsBP w Wałbrzychu. Zwolniony 31 XII 1956 r.

Stefan Zakrzewski, s. Feliksa, b.d. osobowych. Starszy referent ekspozytury w Katowicach (brak szerszych danych).

Bolesław Zdybel, s. Stanisława, b.d. osobowych. Referent (do 10 IX 1948).

Przeniesiony na własną prośbę do dyspozycji szefa WUBP w Lublinie.